

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

Nr. 72

Bárdi Nándor

**O ÎNCERCARE DE INTEGRARE.
APARIȚIA SOCIETĂȚII MINORITARE
MAGHIARE DIN ROMÂNIA,
1920 – 1940**

INSTITUTUL PENTRU
STUDIAREA PROBLEMELOR
MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2024

STUDII DE ATELIER. CERCETAREA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE DIN ROMÂNIA
WORKING PAPERS IN ROMANIAN MINORITY STUDIES
MŰHELYTANULMÁNYOK A ROMÁNIAI KISEBBSÉGEKRŐL

■ Nr. 72

Autor: Bárdi Nándor

Titlu: *O încercare de integrare. Apariția societății minoritare maghiare din România, 1920 – 1940*

■ Coordonator serie: Iulia Hossu, Novák Csaba Zoltán

© INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Cluj-Napoca, 2024

ISSN 1844 – 5489

www.ispmn.gov.ro

■ Lector științific: Ottmar Trașcă

■ Traducere: Sándor Skultéty

■ Corectură: Vasi Moisa

■ Concepție grafică, copertă: Könczey Elemér

■ Tehnoredactare: Sütő Ferenc – Tipoteka Labs

Opiniile exprimate în textul de față aparțin autorilor și ele nu reflectă în mod obligatoriu punctul de vedere al ISPMN și al Guvernului României.

■ Nándor Bárdi este istoric și cercetător, șef de departament la Institutul pentru Studiul Problemelor Minorităților din cadrul Centrului de Științe Sociale din Budapesta. A publicat și (co)editat numeroase volume și studii despre istoria interbelică a minorității maghiare din România, politica guvernului budapestan față de maghiarii de dincolo de granițe și istoria comparativă a minorităților de origine maghiară.

E-mail: bardinandor@gmail.com

Nándor Bárdi is a historian and researcher, head of department at the Institute for the Study of Minority Issues at the Budapest Social Science Centre. He has published and (co-)edited numerous volumes and studies on the interwar history of the Hungarian minority in Romania, the policy of the Budapest government towards Hungarians on the other side of the border, and the comparative history of minorities of Hungarian origin.

E-mail: bardinandor@gmail.com

Rezumat

■ Studiul își propune să descrie reorganizarea minorității maghiare care a trăit în fostele teritorii maghiare care au devenit parte a României după 1918. Pe baza literaturii academice maghiare din ultimele decenii, analiza explorează modul în care acești maghiari și-au restructurat instituțiile pe măsură ce au trecut de la statutul de majoritate la statutul lor de minoritate națională.

În prima parte este prezentat și definit cadrul conceptual. Textul oferă o scurtă prezentare generală a politicilor interbelice ale României și Ungariei față de maghiari. Autorul utilizează indicatori-cheie pentru a evidenția schimbările în condițiile sociale ale maghiarilor din Transilvania între 1910 și 1941. Cele mai importante părți ale studiului acoperă integrarea în sistemul politic al României Mari și crearea de instituții ale societății minoritare.

Abstract

■ This study aims to describe the reorganization of the Hungarian minority which lived in former Hungarian territories that became part of Romania after 1918. Based on Hungarian scholarly literature from the past decades, it explores how these Hungarians restructured their institutions as they transitioned from being the majority in their state to a national minority.

First, it addresses the conceptual and definitional framework. Next, it provides a brief overview of the interwar policies of Romania and Hungary towards the Hungarians. Then, it uses key indicators to highlight changes in the social conditions of Hungarians in Transylvania between 1910 and 1941. The study's most crucial parts are covering the integration into the political system of Greater Romania and the establishment of minority society institutions.

Cuprins

1. Circumscrierea istorică a conceptului de maghiarime din România ■ 5
2. Politica privitoare la maghiari a României și Ungariei
între cele două războaie mondiale ■ 7
 - 2.1. Politica privitoare la maghiari a regimurilor de la București
între cele două războaie mondiale ■ 7
 - 2.2. Politica Budapestei în privința problemei maghiare ■ 11
3. Poziția socială a maghiarilor din Transilvania se schimbă ■ 13
 - 3.1. Populația ■ 13
 - 3.2. Structura etnică din perspectivă geografică ■ 14
 - 3.3. Urbanizare ■ 15
 - 3.4. Structura ocupațională ■ 17
 - 3.5. Nivelul de studii ■ 19
 - 3.6. Poziții economice ■ 20
 - 3.7. Viața bisericească ■ 20
 - 3.8. Instituții de învățământ ■ 22
4. Integrarea politică ■ 25
 - 4.1. Geneza ■ 25
 - 4.2. Strategie ■ 27
 - 4.3. Activitatea internațională ■ 30
 - 4.4. Practici și modele de integrare ■ 32
5. Sistemul instituțional social al minorității maghiare ■ 33

O ÎNCERCARE DE INTEGRARE. APARIȚIA SOCIETĂȚII MINORITARE MAGHIARE DIN ROMÂNIA, 1920 – 1940

■ Prezentul studiu încearcă să înfățișeze, pe baza literaturii de specialitate maghiare din ultimele decenii, modul de reorganizare a maghiarilor – aflați, după 1920, pe teritoriile maghiare unite cu România – și de restructurare a propriilor instituții, în condițiile în care ei au trecut de la poziția de majoritari în stat la cea de minoritate națională. Voi trata mai întâi despre cadrul conceptual și de definiție (1), după care voi prezenta foarte pe scurt politica interbelică a României și Ungariei cu privire la maghiari (2). Voi puncta apoi, prin câțiva indicatori-cheie, transformările pe care le-au cunoscut condițiile sociale ale maghiarilor din Transilvania între 1910 și 1941 (3). Cea mai importantă parte a studiului se referă la integrarea în sistemul politic al României Mari (4) și la crearea instituțiilor societății minoritare (5).

1. Circumscrierea istorică a conceptului de maghiarime din România¹

■ Relația Ungariei cu naționalitățile Bazinului Carpatic, cu popoarele vecine maghiarilor a însemnat, vreme de două secole, o istorie paralelă a construcției naționale. Începând cu 1918, minoritățile maghiare ale Europei Centrale – care până atunci fuseseră parte integrantă a națiunii maghiare – au fost prinse tocmai între aceste linii de forță ale procesului de construcție statală și națională. Întrucât aceste comunități maghiare erau organizate din perspectiva coapartenenței naționale – elitele acestora au acționat ulterior drept actori (minoritari) în procesul de construcție națională. Din aceasta, rezultă situația în care minoritățile maghiare din România, Slovacia, Serbia și Ucraina sunt – în calitate de comunități politice – parte integrantă a sistemului politic al țărilor respective, țări care însă, prin viziunea lor constituțională, se definesc drept state naționale, unitare și omogene, împiedicând în felul acesta minoritățile să facă parte din națiunea politică dată.² Nici n-au putut deveni parte a națiunii politice, deoarece procesele de construcție națională care se petreceau la hotarele Ungariei între cele două războaie mondiale au avut loc tocmai împotriva pozițiilor sociale și economice ale comunităților minoritare maghiare.

1 Subcapitolul se bazează pe lucrarea: Nándor Bárdi, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről [Cămin și patrie. Studii despre istoria minorității maghiare din România]*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2013, p. 9-36. Vezi și Nándor Bárdi, *Momente de cotitură și grupări generaționale în istoria minorității maghiare din România (1918-1989)*, în Ágoston Olti, Attila Gidó (ed.), *Minoritatea maghiară în perioada comunistă*, Cluj-Napoca, ISPMN, 2009, p. 11-76.

2 Vezi mai pe larg, pentru această argumentație, Nándor Bárdi, *Nép, nemzet, szuverenitás [Popor, națiune, suveranitate]*, în „Fundamentum”, nr. 2, 2006, p. 81-89.

Modelul tripartit țară-mamă – minoritate națională – stat național (după reședință, majoritar) îl putem extinde la relații internaționale.³

Imaginea noastră istorică privind funcționarea comunităților minoritare se bazează pe autoorganizarea lor defensivă, ca răspuns la provocările statului-națiune. Dar știm bine, de asemenea, că oamenii își iau deciziile în cadrul propriilor cămine și locuri de reședință, în conformitate cu propriile practici și rituri. Prin decizia politică de la Trianon, *comunitățile apărute sub constrângerea circumstanțelor*, prin ruperea din cadrul procesului de construcție națională maghiară, au devenit, în decursul unei generații, respectiv a două decenii, *comunități de destine regionale*.⁴ Elita minorității oferă argumente și un cadru de socializare acestor universuri existențiale, în vederea formării unei conștiințe comunitare sub semnul lui „noi”. Aspectul-cheie în această chestiune este că, în regiunile în care locuiesc, comunitățile minoritare maghiare sunt *indigene*. Ele fac în mod conștient tot posibilul să-și păstreze universul existențial. „Integrarea” lor este posibilă tocmai în măsura în care sunt capabile să creeze sentimentul că se află acasă acolo unde își duc viața. Noțiunea lor de patrie – mai degrabă decât apartenența celor din națiunea majoritară la comunitatea politică/ țară – se referă practic la pământul natal (căminul din ținutul în care locuiesc), laolaltă cu atașamentul lor în cele mai diferite grade, dar simultan față de patria-mamă/ ansamblul comunității lor etnoculturale și față de statul ai cărui cetățeni sunt.⁵

Între cele două războaie mondiale, reprezentanții comunității, contrar tendințelor integrative ale statului național, i-au identificat pe maghiarii din România ca *minoritate națională*: adică parte a unei națiuni date care trăiește ca minoritate într-un alt stat național. Condiția integrării comunitare a acestei colectivități politice separate a fost autoguvernarea comunitară, dar, ca exigență minimă, ar fi putut fi eliminarea discriminării (lingvistice, economice, instituționale) a comunității.

În schimb, societatea majoritară considera minoritatea maghiară din România o *rămășiță a Ungariei istorice* și o trata ca pe o *minoritate imperială*. Apărarea poziției sale, autoorganizarea și relația cu patria-mamă evocau, de asemenea, Ungaria istorică și au ridicat probleme de politică de securitate. Dacă i-am categorisi, așadar, pe maghiarii din România în perioada dată, putem vorbi despre o *minoritate autohtonă* care aspira la *statutul de minoritate națională*, în timp ce *statul o trata ca pe o minoritate imperială*, autoorganizarea și protecția propriului său patrimoniu constituind o *problemă de politică de securitate*.

Problema-cheie care a determinat situația maghiarilor din România între cele două războaie mondiale a fost că, în timp ce românii au câștigat putere politică și administrativă în Transilvania, viața socială, economică și culturală a regiunii a fost dominată de minoritățile conlocuitoare (germani, evrei, maghiari). Românii transilvăneni erau dezavantajați față de elita bucureșteană (a Partidului Național-Liberal) în ocuparea pozițiilor, dar pentru a câștiga poziții economice, în absența capitalului propriu, au trebuit să apeleze tot la București. Mai mult, pentru a crește însemnătatea lor politică – în vederea obținerii unei influențe naționale în locul celei regionale –, partidul lor (Partidul Național Român) a trebuit să se unească cu Partidul Țărănesc din Vechiul Regat. Politică maghiară din Transilvania a funcționat prinsă între interesele românești ale Bucureștiului și cele ale Transilvaniei – bazate pe supralicitarea atitudinii antimaghiare a partidelor – și a dat dovadă de o atitudine predominant defensivă, de apărare a propriei poziții. În același timp, datorită distribuției etnice a populației urbane, nici sistemul local de autoguvernare nu a funcționat democratic, întrucât dacă aceste minorități ar fi ajuns să fie reprezentate în funcție de proporția lor, atunci organele orășenești și județene ar fi devenit baza politică a exprimării nemulțumirilor minorităților.

Din punctul de vedere al minorității maghiare, epoca dintre cele două războaie mondiale poate fi împărțită în cinci perioade. Din decembrie 1918 până în noiembrie 1920 (până la ratificarea ungară a Tratatului de la Trianon), putem vorbi despre *perioada schimbării puterii statale*. Conform literaturii de

3 Rogers Brubaker, *Nemzeti kisebbségek, nemzetesítő államok és anyaországok az Új Európában [Minorități naționale, state naționalizatoare și patrii-mamă în Noua Europă]*, în „Nationalizmus új keretek között” [Naționalismul într-un nou cadru], Budapesta, L'Harmattan–Atelier, 2006, p. 61-82.

4 László Szarka, *Egy évszázad kisebbségben [Un secol în minoritate]*, în „Korunk”, nr. 4, 2010, p. 59-76; *Kényszerközösségek és védtelen védhatalom. A trianoni békeszerződés és a kisebbségek [Comunități apărute sub constrângerea circumstanțelor și putere defensivă lipsită de apărare. Tratatul de la Trianon și minoritățile]*, în Glatz Ferenc (ed.), *Magyarország és a magyar kisebbségek [Ungaria și minoritățile maghiare]*, Budapesta, MTA, 2002, p. 17-30.

5 Aici, mai corect ar fi cetățenie după naștere, deoarece în țările vecine Ungariei trăiesc aproape 1 milion de persoane cu dublă cetățenie. Despre conceptul de patrie al maghiarilor de dincolo de granițe, vezi Attila Z. Papp, *Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős állampolgárság által [Construcții identitare ale minorității prin dubla cetățenie]*, în „Regio”, nr. 2, 2014, p. 118-155.

specialitate contemporane, această perioadă, împreună cu intervalul până în decembrie 1922 (când s-a format Partidul Național Maghiar [*Országos Magyar Párt*]), constituie epoca pasivității. Dar, deoarece, începând de la sfârșitul anului 1920, au loc diverse discuții, întâlniri, acțiuni de presă și publicarea de broșuri politice, iar apoi se înființează Partidul Popular Maghiar (*Magyar Néppárt*) și Partidul Național Maghiar și, ca urmare a colaborării lor, Alianța Maghiară (*Magyar Szövetség*), este mai util să luăm în considerare această perioadă ca *începutul autoorganizării*.

Următoarele perioade pot fi legate mai cu seamă de politica Partidului Național Maghiar (*Országos Magyar Párt*).⁶ Între 1922 și 1926, partidul a reușit să se integreze în sistemul politic românesc prin pactele încheiate cu alte partide (în 1923 cu Partidul Poporului Averescu, în 1926 cu Partidul Liberal în alegerile municipale și din nou, în același an, cu Partidul Poporului în alegerile parlamentare). Aceasta poate fi numită perioada *politicii pactelor*. În 1927 – pentru prima și ultima dată –, partidele maghiare și germane au încercat să formeze un Bloc Minoritar (*Kisebbségi Blokk*). În cele din urmă, acest lucru nu le-a convenit germanilor, cărora nu li se recomanda să figureze în politica românească alături de maghiari, aceștia fiind considerați iredentiști. Dar nici elita politică maghiară n-a insistat asupra blocului electoral, pentru că ar fi trebuit să cedeze locuri în Parlament în vederea colaborării. Astfel, între 1928 și 1937, PNM a candidat singur la alegeri; aceasta poate fi numită perioada *politicii de sine stătătoare*. Dincolo de independența electorală, partidul a intrat și pe arena internațională, prezentând în mod constant/regulat plângerile maghiarilor la Societatea Națiunilor/Liga Națiunilor (deoarece de atunci a frecventat în mod regulat Societatea Națiunilor/ Liga Națiunilor cu plângeri maghiare.) Totodată o altă trăsătură importantă a PNM-lui a fost distanțarea atât de mișcarea antirevizionistă din România, cât și de propaganda revizionistă din ce în ce mai pregnantă din Ungaria (Cealaltă latură a independenței sale este că s-a distanțat atât de mișcarea antirevizionistă din România, cât și de propaganda revizionistă din ce în ce mai pregnantă din Ungaria.)

Din punct de vedere maghiar, ultima etapă politică a perioadei interbelice de douăzeci și doi de ani a fost între anii 1938 și 1940, când, în timpul *dictaturii regale*, o nouă formațiune Comunitatea Maghiară din România (*Romániai Magyar Népközösség*) s-a ocupat de organizarea maghiarilor din România în cadrul Frontului Renașterii Naționale.⁷ În cadrul sistemului corporativ, un nou grup, mai tânăr și mai activ din punct de vedere social decât liderii PNM, va prelua conducerea maghiarilor și va reuși să integreze muncitorimea aflată până atunci în afara PNM, sub influență social-democrată. În acel moment însă, *liderul maghiarilor nu va mai fi ales din interior*, ci această funcție va fi ocupată, pe baza unor negocieri guvernamentale, de Miklós Bánffy (fost ministru ungar de externe între 1921-1922, apropiat al Curții Regale din București).⁸

2. Politica privitoare la maghiari a României și Ungariei între cele două războaie mondiale

2.1. Politica privitoare la maghiari a regimurilor de la București între cele două războaie mondiale poate fi explicată, în principal, din perspectiva procesului de unificare dirijat din capitala țării întregite cu regiuni cu niveluri diferite de dezvoltare, respectiv din cea a relațiilor internaționale ale României și Ungariei. Modelul sistemului românesc a fost inspirat de cel al statului național omogen francez din secolul al XIX-lea. Calea către realizarea acestuia a fost concepută diferit de Partidul Național din Transil-

6 Imre Mikó, *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig* [Douăzeci și doi de ani. Istoria politică a maghiarilor din Transilvania de la 1 decembrie 1918 până la 30 august 1940], Budapesta, Studium, 1941; Sz. Ferenc Horváth, *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái, 1931-1940* [Între respingere și adaptare. Strategii politice ale elitei minorității maghiare în România, 1931-1940], Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2007; Béla György (compilație), *Iratok a romániai Országos Magyar Párt történetéhez* [Documente despre istoria Partidului Național Maghiar din România], Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2003.

7 Florin Grecu, *Arhitectura politică a primului partid unic din istoria României. Frontul Renașterii Naționale*, București, EIKON, 2023.

8 Despre Comunitatea Populară Maghiară: Sz. Ferenc Horváth, *op. cit.*, p. 219-237.

vania și de politicienii de la București.⁹ Iuliu Maniu, care-i știa de partea sa pe majoritatea românilor din Transilvania, a proclamat o politică integratoare, care, în locul discriminării deschise, a pus accent pe consolidarea socială și economică a românilor și construirea unui sistem instituțional modern. Acesta s-a bazat pe egalitatea în drepturi a cetățenilor, urmând tiparele politicii etnice din Ungaria înainte de 1918: Maniu a restrâns chestiunea naționalității la problemele de utilizare a limbii și a încredințat bisericilor educația minorităților.¹⁰

În timp ce elita românească din Transilvania a considerat că România Mare este un nou stat aflat la punctul culminant al unui lung proces istoric, Ion I. C. Brătianu de la Partidul Național-Liberal din București și adepții săi priveau Transilvania ca pe o zonă dobândită prin mijloace armate și diplomatice, nefiind vorba de o statalitate nouă, ci de una sporită.¹¹ Partidul Național-Liberal a dorit să continue politica națională discriminatorie a României de dinaintea Primului Război Mondial – care a asimilat cu succes – din punct de vedere național românesc – în Dobrogea și Moldova. Din concepția lui Maniu reiese că a dorit să realizeze egalitatea economică și socială – și chiar supremația – românilor transilvăneni din regiune, dar nu prin metode directe, violente, ci cu sprijinul serios al statului pentru modernizarea acestui grup etnocultural. În schimb, programul de modernizare formulat de Vintilă Brătianu a inclus construcția unei noi economii și culturi românești unificate ca program de modernizare.¹²

În esență, această din urmă strategie discriminatorie a devenit dominantă în politica românească. Altă modalitate de a româniiza orașele transilvănene și de a dobândi poziții economice nu s-a putut realiza într-un interval scurt. În competiția politică acerbă care caracteriza perioada, chiar și cea mai mărunță concesie acordată maghiarilor în competiția politică de partid a dus la acuzații de atitudine antinațională.¹³ Secretariatul de Stat pentru Minorități (1931) înființat de guvernul de la București, apoi Comisariatul General pentru Minorități al Guvernului (1938), respectiv Statutul Minorităților au slujit scopurilor de propagandă externă și nu au putut aborda problemele de fond ale minorităților.¹⁴

Conform lucrării de bază a Irinei Livezeanu, esența acestei construcții naționale românești unificate este expansiunea culturală.¹⁵ Prin urmare, unificarea în vederea stratificării etnice putea fi realizată numai cu sprijinul statului. Scopul acestei stratificări a fost de a crea o majoritate de naționalitate română în cadrul populației urbane, pentru a asigura un nivel superior de educație și poziții de conducere mai bune, în cadrul structurii ocupaționale, în paralel cu marginalizarea maghiarilor. În Transilvania contemporană, între cele două războaie mondiale, maghiarii, evreii maghiarofoni și germanii erau grupurile sociale dominante în cadrul populației urbane. Prin urmare, în sens sociologic, în perioada dată, pe baza pozițiilor lor sociale, maghiarii din România nu pot fi considerați minoritari, excepție făcând doar ponderea lor demografică. Aici nu este vorba de o chestiune de relație numerică, ci de un rol predominant în viața economică, culturală și socială.¹⁶ Între cele două războaie mondiale, statul român și-a folosit puterea politico-administrativă pentru a îmbunătăți pozițiile sociale ale propriei comunități etnoculturale. Potrivit lui Livezeanu, această poziție avea – în cadrul edificării națiunii românești – o dimensiune teritorială, instituțională și de urbanizare.¹⁷

În ceea ce privește problema teritorială, cele două zone cu majoritate maghiară – regiunea Partium, din partea de nord-vest a țării, și zona secuiască –, precum și orașele din Transilvania au constituit probleme pentru noua putere de stat. Regiunea de la frontieră vestică a reprezentat, de

9 Vasile Ciobanu, Din politica guvernelor național-țărăniste din perioada 1928-1933 față de minoritățile naționale, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (ed.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006, p. 102-132; Ovidiu Buruiană, Partidul Național Liberal și minoritarii etnici în România interbelică. Problema naționalismului liberal, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (ed.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol. 3, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2008, p. 103-116.

10 Iuliu Maniu, *Problema minorităților*, București, Institutul Social Român, 1924, p. 22.

11 Sextil Pușcariu, *Problema ardeleană în politica românească*, Cluj, 1931.

12 Vintilă Brătianu, *Cuvântarea din 30 octombrie 1926 de la Turnu Severin*, în „Viitorul”, 5 noiembrie 1926.

13 Despre unificarea regională a României: Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare*, București, Humanitas, 1998, p. 89-188. Căutarea unei soluții în privința politicii minoritare maghiare: Sz. Ferenc Horváth, *op. cit.*; Despre cadrele dreptului constituțional, ale politicii naționale: Lajos Nagy, *A kisebbségek alkotmányjogi helyzeté Nagyromániában [Situția constituțională a minorităților din România Mare]*, Cluj, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944, p.16-40.

14 Imre Mikó, *op. cit.*, p. 104-106, p. 207-214.

15 Irina Livezeanu, *op. cit.*

16 Kovács Alajos, *Erdély népesedési viszonyai [Condițiile demografice ale Transilvaniei]*, în Deér József (ed.), *Erdély [Transilvania]*, Budapesta, Magyar Történelmi Társulat, 1940, p. 236-237. Despre schimbarea stratificării etnice: Tamás Kiss, *Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói [Sistemul de stratificare etnică în Transilvania și România. Pozițiile sociale ale maghiarilor]*, în „Regio”, nr. 2, 2014, p. 187-245.

17 Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 138-151.

asemenea, o problemă de politică de securitate; acolo, s-a încercat românizarea prin crearea de sate de coloniști și restricționarea traficului imobiliar. În cadrul acestei acțiuni, până în 1930, patru mii de persoane au fost colonizate în județele din apropierea frontierei ungare, unde au primit 30.000 de hectare de teren (7,5 ha în medie).¹⁸ Compoziția etnică și stratificarea celeilalte zone compacte urmau să fie schimbate prin sistemul de învățământ, în cadrul propagandei (cu zona culturală) care sublinia originea românească a unora dintre secui, iar în administrația publică prin reforma agrară și autogovernarea locală. S-a încercat transformarea imaginii etnice a orașului transilvănean prin forțarea emigrării funcționarilor publici maghiari, prin crearea unui nou aparat de administrație al statului român, prin naționalizarea companiilor, prin dezvoltarea industrială – care să țină seama de aspectele etnice și de cele ale politicii de securitate – și, nu în ultimul rând, prin politica educațională. Administrația publică și învățământul au constituit cheia – concepută de stat – a schimbării de regim.

Între 1918 și 1922, în perioada Consiliului Dirigent de la Sibiu, a primului guvern Vaida și a primului guvern Averescu, au avut loc preluarea sistemului instituțional, plecarea corpului funcționăresc maghiar și reforma agrară care a slăbit pozițiile clasei proprietarilor de pământ maghiari. Consiliul Dirigent, format din liderii Partidului Național Român din Transilvania, a pornit de la practica politicii naționale a Ungariei dinainte de 1918: a lăsat învățământul în grija cultelor și a împiedicat autoorganizarea pe baze naționale. Principiul guvernului condus de liberalul Ion I. C. Brătianu, care l-a înlocuit în 1920 pe cel anterior, era acela că maghiarii își puteau exercita drepturile politice individual, în cadrul structurii de partide existente în România. Doar că acest lucru n-a putut fi acceptat nici de sași, cu tradiție îndelungată în politica națională, nici de unguri, cu o burghezie urbană semnificativă și care se organizaseră rapid.

În perioada 1922-1926, când a guvernat Partidul Național-Liberal, în cadrul strategiei politice ce urmărea formarea statului național omogen, unitar, modelul discriminatoriu definit de Ionel și Vintilă Brătianu a prevalat asupra tehnicilor integrative reprezentate de Iuliu Maniu. Această strategie discriminatorie a apărut, pe de o parte, în naționalizarea companiilor industriale și a instituțiilor financiare maghiare și în discriminarea economică sistematică a micilor bănci maghiare și a industriilor meșteșugărești. Pe de altă parte, ea s-a instituționalizat în politica educațională reprezentată de ministrul Constantin Angelescu (legea învățământului privat, sistemul de bacalaureat, zona culturală etc.) și în restricțiile în privința utilizării limbii și a drepturilor de autogovernare.¹⁹

A treia perioadă, cea dintre 1927 și 1931 – în timpul guvernării Partidului Național Țărănesc și a lui Maniu –, a fost un interval de relativ calm în politica față de maghiari, în vreme ce, în politica generală, alternativa politică românească transilvăneană a dat încetul cu încetul faliment. În politica față de maghiari, s-a încercat asigurarea egalității individuale, de exemplu cu privire la decontarea pensiilor funcționarilor care n-au depus jurământul. Cu toate acestea, din cauza neîncetatei lictări antiminoritare reciprocă în politica de partid, și acest lucru a funcționat doar într-o măsură limitată.²⁰

Anii 1931-1934 au reprezentat o perioadă de criză economică. Maghiarii n-au primit niciun sprijin din partea guvernului român, așa încât și-au pierdut chiar și veniturile obținute în anii prosperității economice. Legea privind soluționarea datoriilor rurale și urbane din 1934 a jucat un rol major în acest sens.²¹ În această perioadă apare și revendică locuri de muncă acea nouă pătură românească de muncitori și funcționari care a fost produsul politicii școlare naționale românești din anii '20. Ca urmare, pozițiile maghiarilor pe piața muncii au continuat să se deterioreze.

Următoarea perioadă, 1934-1938, a stat sub semnul *mișcărilor antirevizioniste*. Guvernele românești i-au tratat pe maghiari ca pe niște ostatici în fața tendințelor revizioniste ale Ungariei, care reacționa la schimbarea situației internaționale. A continuat restrângerea, respectiv reducerea până aproape de anihilare a pozițiilor, oportunităților economice și de utilizare a limbii materne a minorității maghiare. Una dintre

18 R. Szeben András, *Határvédelmi telepítések Romániában [Amplasarea de forțe grănicerești în România]*, în „Statistikai Tudósító”, 30 noiembrie 1933, p. 1-2.

19 Sándor Biró, *Többségben és kisebbségben. Románok és magyarok 1867-1940 [În majoritate și în minoritate. Românii și maghiarii, 1867-1940]*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2002, p. 311-321, 341-388.

20 Imre Mikó, *op. cit.*, p. 87-92.

21 În privința situației economice, în Transilvania s-au remis jumătate din datoriile rurale și 20% din datoriile urbane, ceea ce a lovit dur pătura orășenească a maghiarilor care se ocupau cu industria. O pierdere și mai mare de avuție la nivel instituțional s-a produs și din cauză că Banca Națională a României n-a acordat, așa cum a procedat cu alte bănci, despăgubiri celor care aparțineau minorității. Lajos Nagy, *A kisebbségnek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában [Situația constituțională a minorităților din România Mare]*, Cluj, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944, p. 106. Art. 62, 66 din Legea din 7 aprilie 1934.

reglementările importante a fost legea din 1934 privind angajarea elementului românesc în companii, care a restrâns foarte mult poziția economică a maghiarilor care nu dobândiseră încă cetățenia română.²²

Între 1938 și 1940, trei metode de soluționare a problemelor au funcționat simultan în România pentru a preveni intențiile revizioniste din ce în ce mai probabile, pe măsura schimbării situației internaționale. Cu Statutul minorităților, guvernul de la București a încercat să justifice soluționarea legală a problemei minorității maghiare față de străinătate. Între timp, măsurile discriminatorii în domeniul dreptului muncii, al utilizării limbii și al discriminării economice au continuat să funcționeze. Dar, în același timp, în perioada dictaturii regale, ca filială maghiară a Frontului Renașterii Naționale, Comunitatea Populară Maghiară, singura organizație politică autorizată, a desfășurat o activitate importantă de construcție socială și organizare comunitară în rândul maghiarilor.²³

Planurile politice ale guvernelor românești cu privire la maghiari au fost puse în practică prin măsuri juridice și economice. Au existat cinci surse posibile de drepturi ale minorităților în România între cele două războaie mondiale.²⁴ *Hotărârile de la Alba Iulia* nu au constituit o sursă de drept constituțional, întrucât a fost codificată doar partea privind unirea. *Tratatul pentru protecția minorităților* din decembrie 1919 a fost codificat, dar, ca tratat internațional, avea forță juridică mai mică decât legislația internă. Iar autonomia publică secuiască și sâsească prevăzută în acesta a fost considerată de politica oficială românească drept realizată prin sistemul instituțiilor ecleziastice. *Constituțiile* din 1923 și 1938 nu au recunoscut conceptul de minorități naționale (pe baze etnice, lingvistice), ci doar pe cel de minorități religioase. Dincolo de declararea egalității cetățenilor, nu au inclus drepturile minorităților. Așa-numitul *Statut al Minorităților* din 1938, prin care s-a decis înființarea unui Comisariat pentru Minorități, dorind să demonstreze străinătății străduința de abordare a problemei minorităților, nu dispunea de puteri decizionale, iar jurnalul Consiliului de Miniștri, care conținea drepturi detaliate, nu era considerat normă de drept.²⁵

Una dintre cele mai flagrante *discriminări juridice* care îi afectau pe maghiari în viața de zi cu zi a fost problema cetățeniei. Și anume, Legea din 1924 privind cetățenia stipula drept condiție reședința (patru ani de locuire neîntreruptă și dovada plății serviciilor comunale) în loc de domiciliu. Prin urmare, chiar și în 1939, zeci de mii de maghiari din România aveau cetățenie neclarificată. Pe piața muncii din anii 1930, mai multe legi obligau companiile și băncile să se asigure ca 80% dintre angajații lor și 50% dintre cadrele de conducere să aibă cetățenie [sau, conform unei interpretări implicite, naționalitate] română. În domeniul *utilizării limbii*, au fost adoptate norme de drept privind utilizarea obligatorie a limbii de stat (română) în domeniile justiției, contabilității comerciale, traficului poștal și administrației publice la nivelul orașelor și județelor. Din a doua jumătate a anilor 1930, și în presa de limbă maghiară din România a fost interzisă utilizarea denumirilor geografice și de localități maghiare.²⁶ Cea mai importantă schimbare în *viața economică* a avut loc cu ocazia *reformei agrare*. În cele patru mari regiuni ale României, au fost adoptate legi separate de reformă funciară, dintre care cea mai radicală a fost în Transilvania, în condițiile în care aici exista cea mai echilibrată structură a proprietății. În Transilvania, au fost expropriate moșii întregi, în vreme ce în Vechiul Regat doar suprafețele cultivabile. De asemenea, expropriabile au fost și moșiile ai căror proprietari s-au aflat în străinătate între 1 decembrie 1918 și vara anului 1921. Același lucru s-a aplicat și proprietarilor de terenuri care au optat pentru cetățenie ungară.²⁷

22 Conform legii din 16 iulie 1934, 80% dintre angajați și 50% din personalul de conducere trebuiau să aibă cetățenie română. Lajos Nagy, *op. cit.*, p. 164. Legea din 16 iulie 1934; Constantin Moteanu, *O primă etapă în politica de naționalizare a vieții economice*, București, 1937, p. 21.

23 Gábor Egry, *Megoldás vagy halogatás? A román királyi diktatúra és a magyar kisebbség 1938–1940 [Soluție sau amânare? Dictatura regală română și minoritatea maghiară, 1938–1940]*, în „Limes”, nr. 1, 2010, p. 65–78.

24 Vasile Ciobanu, *Proiecte pentru o lege a minorităților naționale în România interbelică*, în Attila Gidó, István Horváth, Judit Pál (ed.), *140 de ani de legislație minoritară în Europa Centrală și de Est*, Cluj-Napoca, ISPMN, 2010, p. 179–189.

25 Imre Mikó, *A romániai magyarság panasza a Nemzetek Szövetsége előtt [Plângeri ale maghiarilor din România în fața Ligii Națiunilor]*, în „Magyar Kisebbség”, nr. 24, 1938, p. 581–585. *Az 1938-as román kisebbségi statútum és végrehajtási utasításának ismertetése [Descrierea statutului minorității române din 1938 și instrucțiunile de punere în aplicare]*, în „Hitel”, nr. 3, 1938, p. 177–192.

26 Lajos Nagy, *op. cit.*, p. 76–81, 112–116, 166. (Legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române din 24 februarie 1924, Legea administrativă din 27 martie 1936, Regulamentul din 18 februarie 1937).

27 József Venczel, *Az erdélyi román földbirtokreform. A román földreformtörvény, Erdély agrárszociális viszonyai, birtokviszonyok, statisztikai adatok a birtokmegoszlásokról [Reforma funciară românească în Transilvania. Legea românească a reformei funciare, relațiile sociale agrare din Transilvania, relațiile de proprietate, date statistice privind partajările de proprietăți]*, în *Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve, 1940–1941*, p. 313, 324–332.

Discriminatorie a fost și preluarea averii Regimentului grăniceresc Ciuc (62.000 de acri, în principal păduri și proprietăți imobiliare de mare valoare), în timp ce averea Regimentului grăniceresc (românesc) Năsăud cu statut similar a putut rămâne în proprietate obștească. Compensația a fost plătită printr-o obligațiune de anuitate după conversia prețului din 1913 în lei, ceea ce practic a însemnat preluarea proprietăților în mod gratuit. La nivel instituțional, prejudiciile cele mai mari cauzate de reforma agrară le-au suferit bisericile maghiare. 84,5% dintre cei 372.000 de acri de exploatații utilizate în scopuri educaționale și comunitare au fost luate din acestea.²⁸ Cealaltă practică majoră de discriminare economică a fost în *politica fiscală*. La mijlocul anilor 1920, creșterea impozitului perceput în Transilvania a fost de două ori mai mare decât a impozitului la nivel național. Iar la mijlocul anilor 1930, județele maghiare au obținut rezultate mai bune în domeniul colectării impozitelor comparativ cu județele locuite de români. (În timp ce media națională de colectare a impozitelor fixate de autorități a fost de 75,5%, aceasta a fost de 96,8% în județul Ciuc, 99,9% în Mureș-Turda și 100,2% în Trei Scaune).²⁹

2.2. Politica Budapestei în privința problemei maghiare a fost determinată, între cele două războaie mondiale, de *perspectiva revizionistă*. Cu toate acestea, această poziție aparent unitară și unanimă a fost tensionată de diferite contradicții interne, care trebuiau gestionate la nivelul activității guvernului. Cea mai importantă dintre aceste probleme a fost aceea că *revizuirea a fost atât un obiectiv de politică externă, cât și instrumentul legitimării epocii lui Horthy la nivel social*. Referirea la recuperarea teritoriilor pierdute a funcționat ca un sistem de așteptare și argumentare ce cuprindea întreaga structură de putere, care, în majoritatea cazurilor, a mascat problemele sociale și economice ce ar fi trebuit abordate. Tocmai din acest motiv, nici politica de stat nu putea veni – în fața unei opinii publice cu așteptări în ce privește Ungaria Mare în întregul ei – cu planuri concrete de revizuire a frontierelor în funcție de considerente etnice mai realiste sau cu autonomii naționale ca metodă definitivă de gestionare a problemei naționale. A treia contradicție majoră provenea din faptul că, la nivel internațional, contextul necesar pentru realizarea revizuirii putea fi așteptat doar de la unul sau altul dintre grupurile de mari puteri, nu de la întreaga opinie internațională. Astfel, consecințele acestei orientări – cu precădere, germane și italiene – trebuiau luate în considerare. După 1938, păstrarea independenței țării (a spațiului de manevră în politica externă) a ajuns să fie cel puțin la fel de importantă ca problema revizuirii. În sfârșit, contradicții a conținut și faptul că obiectivele politicii externe ale revizuirii trebuiau puse de acord în politica de zi cu zi cu interesele partidelor și comunităților minoritare maghiare din Europa Centrală. Mai precis, a trebuit să se acorde atenție posibilității de integrare a minorităților maghiare din țara dată și de păstrare a pozițiilor lor sociale, economice și culturale. În același timp, au trebuit aduse simultan, la același numitor comun interesele pe termen scurt și cele pe termen mai lung.

Obiectivele concrete ale revizuirii au tot fost fluturate în tot acest timp. *Strategic*, politica maghiară a vremii este reprezentată de concepția lui Benedek Jancsó, potrivit căreia ungerii și-au pierdut doar integritatea teritorială, însă integritatea culturală a rămas – o asigură și tratatele internaționale –, iar aceasta trebuie menținută laolaltă cu pozițiile demografice, economice și culturale, pentru a putea fi utilizate ca argumente de referință la noile negocieri de pace.³⁰ Datorită acestui fapt, politica de sprijin a Ungariei între cele două războaie mondiale, pe lângă susținerea partidelor minoritare, a pus un accent mare pe educația confesională și pe susținerea publicisticii minoritare (presă).

În prima jumătate a anilor 1920, guvernele ungare continuau să perceapă partidele politice maghiare de dincolo de graniță ca organizații extinse ale politicii ungare. Apoi, de la mijlocul deceniului, interesele regionale specifice ale partidelor maghiare din cele trei țări vecine au devenit din ce în ce mai pronunțate. În chestiunile importante însă, partidele n-au luat decizii fără „factorii competenți” – conform terminologiei maghiare a vremii. La aceasta, trebuie adăugat că inițiativele partidelor au fost legitimate din capul locului de relațiile pe care le aveau ele în Ungaria și de distribuția ulterioară a finanțării.

În domeniul discursului politic legat de maghiarii care locuiau în țările vecine, în perioada schimbării puterii statale (1918–1920), elitei transilvane (foștilor oficiali) i s-a propus de la Budapesta

28 Sándor Biró, *op. cit.*, p. 330.

29 Lajos Nagy, *op. cit.*, p. 203; *Anuarul Statistic al României, 1937 și 1938*. Institutul Central de Statistică, București, 1939, p. 612, 620-621.

30 Benedek Jancsó, *A magyar társadalom és az idegen uralom alá került magyar kisebbség sorsa [Soarta societății maghiare și a minorității maghiare sub stăpânire străină]*, în „Magyar Szemle”, nr. 1, 1927, p. 50-57.

pasivitatea politică. Apoi, când a devenit evident faptul că mutațiile din relațiile internaționale trebuie acceptate pentru o lungă perioadă de timp și când consolidarea Ungariei a trecut pe primul plan, Budapesta a sprijinit (1923–1926), în politica față de maghiarii de dincolo de granițe, *integrarea* – printr-o politică de partid independentă – a acestora în viața politică a statelor succesoare. Dincolo de *organizarea unitară a vieții politice maghiare*, s-a încercat crearea – în colaborare cu alte grupuri etnice (germani) din regiunile locuite de maghiari sau cu etnia majoritară locală (românii transilvăneni), ca ripostă dată centrelor statale naționale – a unei *majorități locale* și a unor *ideologii* îndreptate împotriva propagării centralizării, respectiv sprijinirea de ideologii cu un astfel de conținut (încurajarea transilvanismului și a regionalismului transilvănean). Până la sfârșitul anilor '20, s-a putut conchide că acest lucru n-a dus nicăieri. Pe de o parte, deoarece Ungaria nu era în măsură să asigure din punct de vedere politic și economic resurse care – pentru grupurile regionale nemaghiare – să fi fost suficiente pentru a lua poziție împotriva centrului praghez, a celui belgrădean și a celui bucureștean. Pe de altă parte, au existat unele partide regionale nemaghiare care au ajuns la guvernare, după cum și partidele maghiare minoritare au căutat să încheie pacte cu guvernele aflate la putere.³¹ În al treilea rând, în Transilvania, Partidul Național-Țărănesc a stăruit neîntrerupt pentru continuarea reformei funciare, care, după experiența alegătorilor maghiari, putea afecta relațiile de proprietate ale maghiarilor. Partidele maghiare au fost concurente și în conducerea orașelor. Astfel că nici cu Partidul Național Maghiar nu s-a putut forma o alianță (un transilvanism politic *sui-generis*). De la sfârșitul anilor 1920, partidele maghiare au fost constrânse peste tot la o *poziție defensivă* și, cu sprijinul Budapestei, au atras asupra lor atenția prin plângerile adresate Societății Națiunilor.³² În politica internă, ele au căutat să convingă partidele majoritare să excludă din luptele politice de partid chestiunea națională și să le determine să confere acestei probleme o reglementare de natură juridic-politică. În această perioadă, care în regiune poate fi considerată o perioadă de închidere națională, politica guvernamentală de la Budapesta s-a orientat spre *organizarea internă și unificarea societăților maghiare de peste graniță*.³³ Scopul principal a fost să mențină societatea minoritară maghiară respectivă cât mai consolidată cu putință. În același timp, o problemă-cheie este menținerea instituțională a opțiunilor alternative de politică. În a doua jumătate a anilor 1930, în ciuda negocierilor cu Mica Antantă și a negocierilor separate ale unor vecini (Iugoslavia, România) cu privire la problemele minorităților, accentul era plasat deja pe *pregătirea revizuirii*.³⁴

Dacă examinăm *sistemul instituțional* al acestei politici până în 1931, rolul-cheie îi aparține prim-ministrului maghiar István Bethlen. În anii 1930, influența Ministerului Afacerilor Externe Ungare a sporit, iar rolul organizațiilor sociale cu atribuție de mediator în politica ungară a scăzut semnificativ. În activitatea de guvernare, de la începutul anilor '20, István Bethlen și-a rezervat pentru sine atât gestionarea politicii externe, cât și negocierile cu liderii maghiari de peste graniță. Din partea guvernului maghiar, Departamentul pentru Naționalități al Prim-Ministrului a condus neîntrerupt – din 1921 până în 1944, sub îndrumarea lui Tibor Pataky – atât politica Ungariei privind naționalitățile, cât și activitățile legate de instituțiile maghiare din străinătate. Munca de legătură și de analiză a fost realizată doar într-o măsură mai mică de această instituție. Subvențiile și programele specifice au fost implementate prin intermediul asociațiilor sociale. Acestea au fost supravegheate de Centrala Uniunii Asociațiilor Sociale (*Társadalmi Egyesületek Szövetségének Központja*), care a fost înființată de Pál Teleki și a inclus Institutul de Științe Politice (1926–

31 Partidul Național-Țărănesc, succesorul Partidului Național Român din [Ungaria și] Transilvania condus de Iuliu Maniu, a dat României prim-ministru în 1928-1930, apoi în 1931-1932. Partidul Național Maghiar din Transilvania a încheiat în 1923 un pact electoral cu Partidul Poporului al lui Averescu, în 1926 cu Partidul Liberal, apoi, în același an, din nou cu Partidul Poporului. Partidul Popular Slovac a statuat, în 1925, în centrul programului său autonomia Slovaciei (Slovensko). Dar, când, în 1927, a devenit parte a coaliției guvernamentale, a reușit să formeze doar o administrație regională. Partidul Micilor Proprietari din Cehoslovacia condus de József Szent-Ivány a încercat în 1926 o politică militantă (scopul era participarea la guvernare), dar, din cauze politice interne (a reușit să formeze o majoritate guvernamentală cu un partid german din Sudeți), acest lucru nu a fost încununat de succes.

32 Miklós Zeidler, *A Nemzetek Szövetsége és a magyar kisebbségi petíciók* („Societatea Națiunilor și petițiile minorității maghiare”), în Bárdi Nándor, Fedinec Csilla (editori), *Etnopolitika. A közösségi, magán- és nemzetközi érdekek viszonyrendszere Közép-Európában [Etnopolitică. Sistemul relațiilor dintre interesele comunitare, private și internaționale din Europa Centrală]*, Budapesta, Fundația Teleki László, 2003, p. 59-83.

33 Despre acest lucru, legat de schimbul de generații: Imre Mikó, *Erdélyi politika [Politica transilvană]*, în „Hitel”, nr. 2, 1942, p. 176-182.

34 Lóránt Tilkovszky, *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon [Revizuire și politica națională în Ungaria]*, MTA TTI, 1967, p. 349. Gergely Sallai, *Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete [Preliminariile diplomatice și politice ale primului arbitraj de la Viena]*, în „Századok”, nr. 3, 2000, p. 597-631.

1944), care a colectat date privind relațiile politico-economico-minoritare din Europa Centrală și a pregătit analize și propuneri făcute de experți pentru fiecare țară în parte. (Mai târziu, a jucat un rol-cheie în pregătirea sistemului de argumente statistice și politice maghiare pentru primul și al doilea arbitraj de la Viena.) Intermedierea sprijinului acordat maghiarilor transilvăneni și culegerea de date din Transilvania, pregătirea de documente privind relațiile existente, organizarea de programe sociale au fost realizate de Societatea Literară Populară (*Népies Irodalmi Társaság*) condusă de Benedek Jancsó, apoi, din 1931, de Endre Barabás.³⁵ Aproximativ 0,3–0,4% din bugetul anual din epocă al Ungariei a fost destinat sprijinirii maghiarilor de peste graniță (comparativ, el a reprezentat 1,5–2% din bugetul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice Ungare). Exprimat în cifre, până în 1924, aceasta a corespuns – anual – unei sume de circa 5 milioane de franci elvețieni, după care a scăzut considerabil, la 1,6–1,8 milioane de franci elvețieni, dar, după consolidarea economică a țării, a sporit din nou, astfel că în 1929–1930 subvenția era deja de 4,7 milioane de franci elvețieni. La aceasta, se mai adăugau taxele de viză ale ambasadelor, ce proveneau, în cea mai mare măsură, de la maghiarii minoritari care călătoreau în Ungaria – unde rămăneau și sprijineau, și în acest fel, instituțiile minoritare. 56% dintre maghiarii din statele vecine Ungariei trăiau în România și, cu toate acestea, în prima jumătate a anilor 1920, doar 37–40% din subvenții au ajuns aici. Mai mult, în vreme ce în Cehoslovacia ajutoarele au urmărit scopuri preponderent politice, 80–90% dintre sumele destinate susținerii maghiarilor transilvăneni au fost destinate învățământului, culturii, contribuind, în primul rând, la sprijinirea școlilor maghiare confesionale. În deceniul următor, de exemplu (analizând 1932–1933), din *subvențiile pentru maghiarii din România* au dispărut ajutoarele pentru studenți și stipendiile pentru funcționari. (În locul continuării studiilor la Budapesta, au fost sprijinite studiile universitare la Cluj și cursurile speciale maghiare din cadrul colegiilor confesionale de acolo.) S-au acordat atunci cele mai mari rate ale granturilor educaționale (51%) și ale tranzacțiilor economice (23,7%). Acestea din urmă, pe lângă înființarea cooperativelor și a cercurilor de fermieri, în Transilvania au ajutat, în principal, la programele băncilor și ale întreprinderilor mari. Au asigurat un cadru special pentru învățământul agricol și profesional. Subvențiile pentru învățământ au avut ca scop susținerea sistemului școlar confesional. Pe lângă acestea, Bisericele maghiare s-au bucurat și de un sprijin special (5,7%). Subvenționarea partidelor (1,896 milioane de lei – din care, în primul rând, ajutorarea aparatului Partidului Național Maghiar) a însemnat 2,6% din bugetul total planificat, iar pentru sprijinirea presei s-au alocat 2,66 milioane de lei. Sprijinul acordat instituțiilor de învățământ confesionale, de circa 11 milioane de lei anual, a avut loc pe bază normativă și a fost coordonat de Consiliul Interconfesional, care a funcționat între 1918 și 1948 (cu participarea Bisericilor reformată, romano-catolică, luterană maghiară și unitariană). (Printr-o estimare foarte prudentă, am putea spune că acest lucru ar fi putut asigura aproximativ ¼ din salariul mult mai mic decât cel de la stat al personalului didactic din instituțiile de învățământ confesional.)

3. Poziția socială a maghiarilor din Transilvania se schimbă

3.1. Populația

Numărul maghiarilor din Bazinul Carpatic care locuiau în afara Ungariei a fost, în jurul anului 1930, de 2,6 milioane. În aceleași zone, 3,3 milioane s-au declarat maghiari în 1910 și 3,24 milioane în 1941, după reanexările petrecute în zonă. În toate țările din regiune, proporția naționalității care formează statul a crescut semnificativ în detrimentul minorităților.

Prin tratatele de pace din 1919–1920, României i-au fost anexate Basarabia (44.422 km²) de la Rusia, Bucovina (10.442 km²) de la Imperiul Austriac, Transilvania, Partium din Regatul Ungariei și o parte a Banatului (în total, 102.200 km²). În 23 de județe aflate în estul Ungariei, trăiau, conform recensământului din 1910, 5.228.180 de locuitori.³⁶

35 Nándor Bárdi, *Keleti Akció [Acțiunea din Est]*, în „Regio”, nr. 3, 1995.

36 Informația furnizată aici: E. Árpád Varga, *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén [Recensămintele populației în Transilvania contemporană]*, în *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből [Capitole din istoria demografică a Transilvaniei contemporane]*, Budapesta, Püski, 1998, p. 364.

Populația Transilvaniei și distribuția pe naționalități și limbă maternă, 1910–1941.³⁷

An	Total	Români		Maghiari		Germani		Evrei		Alții	
1910 lb. m. ³⁸	5.228.180	2.811.719	53,8%	1.653.943	31,6%	526.079	10,8%	— ³⁹		200.439	3,8%
1920 n.	5.107.400	2.916.800	57,1%	1.305.800	25,6%	548.200	10,7%	181.000	3,5%	155.600	3,0%
1930 lb. m.	5.520.086	3.214.576	58,2%	1.476.233	26,7%	538.814	9,8%	111.155	2,0%	179.308	3,2%
1930 n.	5.520.086	3.189.537	57,8%	1.439.564	24,4%	542.073	9,8%	178.284	3,2%	260.629	4,7%
1941 n.	5.882.600	3.288.400	55,9%	1.735.700	29,5%	533.600	9,1%	82.500	1,4%	242.400	4,1%

Între 1910 și 1941, populația Transilvaniei a sporit cu 660.000 de persoane (12,5%). În acest context, între 1910 și 1920 se constată un declin în cifre absolute (–114.000 de persoane), după care, în următorul deceniu, asistăm la o creștere de 411.000, iar apoi (1930–1941) de aproape 364.000.⁴⁰

Motivele scăderii, între 1910 și 1930, cu 203.000 de persoane a populației maghiare pot fi împărțite în două categorii. Au existat procese reale, după cum au existat și tehnici de recensământ cu care se putea manipula distribuția etnică. Între 1918 și 1924, circa 170.000–200.000 de oameni s-au mutat din Transilvania în Ungaria.⁴¹ În plus, efectivul maghiarilor a fost diminuat și de masa celor cu cetățenie nerezolvată. Astfel, peste 100.000 de unguri care locuiau în România s-au calificat drept străini.⁴² În recensămintele românești ulterioare anului 1918, evreii – în 1910, în cea mai mare parte (132.000 de persoane), cu limba maternă maghiara – au fost socotiți naționalitate separată, fiind trecuți în categoria celor cu altă limbă maternă decât maghiara.⁴³ În mod similar, greco-catolicii (1910: 82.500 de persoane), ortodocșii (1910: 25.300 de persoane) și șvabii sătmăreni (24.900 de persoane) – toți cu limba maternă maghiara – au fost considerați români. Aceasta, în timp ce, în 1910, în grupurile amintite mai sus se vorbea doar maghiară: aproximativ 50.000 dintre izraeliți, 14.500 dintre ortodocși, 51.000 dintre greco-catolici și 12.900 dintre șvabi.⁴⁴ Între cele două războaie mondiale, romii și ceangăii au fost, și ei, socotiți ca aparținând națiunii majoritare. În România, recensământul din 1930 conține mai puțin cu circa 100.000–120.000 de persoane cu limba maternă maghiara decât cei care o utilizau efectiv.⁴⁵

În același timp, între 1930 și 1941, numărul maghiarilor a sporit cu 296.000 de persoane, în timp ce cel al românilor a crescut cu 100.000. Recensământul ungar/ nord-transilvănean din 1941 pare să fi jucat un rol decisiv în acest sens, unde, pe lângă o abordare metodologică diferită, au avut o certă influență fluctuațiile din declarația de naționalitate și modificarea relațiilor la nivelul puterii de stat.

3.2. Structura etnică din perspectivă geografică

Colonizările au contribuit foarte mult la schimbarea relațiilor etnice din Transilvania. O parte a celor nou-stabiliți i-au înlocuit pe funcționarii publici maghiari plecați. Colonizările legate de reformele funciare în zonele care se învecinează cu Ungaria (Satu Mare, Sighetul Marmației, Baia Mare, Carei, Oradea) au

37 *Ibidem*.

38 Lb. m = limbă maternă, n = naționalitate.

39 N-a existat o astfel de categorie.

40 Date ale recensământului, respectiv R. Károly Nyáradi, *Erdély népesedéstörténete [Istoria demografică a Transilvaniei]*, Budapesta, Arhivele OSC, 2003, p. 288-289; E. Árpád Varga, *op. cit.*, p. 164.

41 Horváth Emil Petrichevich, *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről [Raport privind patru ani de funcționare a Oficiului Național pentru Refugiați]*, Budapesta, Pesti Könyvnyomda, 1924.

42 Lajos Nagy, *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában [Situția constituțională a minorităților din România Mare]*, Cluj, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944, p. 76-84. (Legea din 29 iulie 1939. „...s'a constatat, că aproape o sută de mii de capi de familie, dintre care în imensă majoritate sunt români de naștere, au rămas din diferite motive neînscrise în listele de naționalitate, iar astăzi se găsesc într-o situație dintre cele mai grele.”)

43 E. Árpád Varga, *op. cit.*, p. 34, p. 54-57. Despre căutările identitare ale evreilor de limbă maghiară ajunși minoritari: Attila Gidó, *Úton. Erdélyi zsidó társadalom és nemzetépítési kísérletek (1918-1940) [Pe drum. Societatea evreiască transilvăneană și experimente de construcție națională (1918-1940)]*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2008.

44 Analiză privitoare la grupurile cu apartenență discutabilă din punctul de vedere al limbii materne, al nivelului de cunoaștere a limbii și al confesiunii: E. Árpád Varga, *op. cit.*, p. 54-57.

45 *Ibidem*, p. 34.

avut drept scop spargerea blocurilor lingvistice majoritar maghiare, invocându-se politici de securitate și motive sociale. În România, 34.000 de familii au fost relocalate în noi sate înființate în Partium și Banat.⁴⁶ În 1930, Transilvania avea 245.000 de locuitori care nu s-au născut în acea regiune.⁴⁷

Cei care se declarau ca având limba maternă maghiara erau în majoritate absolută în județele Odorhei, Ciuc, Trei Scaune și Mureș-Turda (97,6%; 90,1%; 88,9%; 50,7%), iar în județul Sălaj formau o majoritate relativă (49,6%). Proporția maghiarilor a fost de peste 40% în încă trei județe, dar aici limba maternă română era deja în majoritate relativă: Satu Mare (46,3%); Bihor (42,3%); Cluj (40,3%).⁴⁸ Putem avea în vedere două ansambluri maghiare compacte: Secuimea, unde trăia o treime dintre maghiari, și Partium, unde locuia un sfert. În zona extinsă dintre cele două unități teritoriale, este decisiv faptul că maghiarii erau, în cea mai mare parte, concentrați în orașe, astfel încât locuitorii maghiari ai orașelor încastrate în zonele rurale cu majoritate românească ori săsească au reprezentat încă o treime.

Până la recensământul românesc din 1930, majoritatea vorbitorilor de limba maghiară se aflau în doar trei județe din Secuime: Odorhei (95,1%); Ciuc (85,7%); Trei Scaune (86,6%). La acea vreme, exista doar o majoritate relativă în Mureș-Turda (45,9%), în celelalte județe proporția ungarilor a scăzut cu 8–14 puncte procentuale: în Sălaj (36,6%), Satu Mare (31,9%), Bihor (33,8%), Cluj (32,6%).⁴⁹

3.3. Urbanizare

În 1910, 13% din populația regiunii trăia în cele 41 de orașe ale Transilvaniei epocii. În deceniul Primului Război Mondial, populația din 21 de orașe a scăzut, astfel încât și creșterea proporției populației urbane s-a oprit.⁵⁰ În următorul deceniu, populația urbană a început să sporească din nou (20,7%),⁵¹ iar această tendință a continuat până în 1941.⁵² În cadrul acestei perioade, între 1920 și 1930, populația urbană de naționalitate română a crescut rapid, cu 85%, iar cea a maghiarilor cu doar 10,4% (cu 155.000 și, respectiv, 35.000). Cu toate acestea, până la sfârșitul deceniului, 38% din populația urbană a Transilvaniei era maghiară, 35% română, urmată de populația germană (13%) și cea evreiască (10%). Între 1930 și 1941, creșterea proporției românilor și maghiarilor din orașe s-a schimbat la 17,3%, respectiv 50% (cu 58.303 persoane și, respectiv, cu 183.209 persoane).⁵³

Distribuția populației rurale/ urbane transilvănene 1910–1941:⁵⁴

	Populație rurală		Populație urbană		Total	Schimbări la nivelul populației urbane	
	Număr	%	Număr	%		Număr	%
1910	4 584 859	87,1	678 423	12,9	5 263 282	101 238 ⁵⁵	17,5
1920	4 416 982	86,0	721 546	14,0	5 138 528	43 123	6,3
1930	4 584 945	82,6	963 418 (871 280 + 92 138) ⁵⁶	17,4	5 548 363	241 872	33,5 (20,7)
1941	4 756 120	80,4	1 157 185 (1 035 998 +121 187)	19,6	5 913 305	193 767	20,1 (18,9)

46 Victor Jinga, *Migrațiunile demografice și problema colonizărilor în România*, Brașov, 1941.

47 Varga E. Árpád, *Városodás, vándorlás, nemzetiség [Urbanizare, migrație, naționalitate]*, în *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből [Capitole din istoria demografică a Transilvaniei contemporane]*, Budapesta, Püski, 1998, p. 200.

48 Sopotind conform datelor din anul 1910, la nivelul limitelor județelor din anul 1930, *Teritorii ungare anexate la România*, tabelul 1.

49 *Anuarul 1935-1936*. R. Szeben András, *Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében [Probleme naționale în bazinul carpatic]*, în „Földrajzi Közlemények”, 1939, p. 461-473.

50 Cluj: 22 mii de persoane, Timișoara: 10 mii de persoane, Târgu Mureș: 5 mii de persoane.

51 Indicatorul de creștere a doar 30 de orașe dinainte de 1930 și a 40 de orașe după declararea, în 1930, ca orașe a încă 10 așezări.

52 1920: 721.546 de persoane; 1930: 963.418 de persoane; 1941: 1.153.644 de persoane. E. Árpád Varga, *op. cit.*, p. 192.

53 E. Árpád Varga, *op. cit.*, p. 192.

54 R. Károly Nyárádi, *Erdély népesedéstörténete [Istoria demografică a Transilvaniei]*, Budapesta, Arhivele OSC, 2003, p. 385.

55 Comparativ cu situația din anul 1900.

56 Datele orașelor vechi și ale celor zece așezări ridicate la rang de oraș.

În ceea ce privește creșterea anuală a populației din Transilvania între anii 1910 și 1941, Mediaș și Turda au cunoscut evoluția cea mai dinamică (cu o creștere medie anuală a populației de 4,3%), respectiv Brașov și Sibiu (cu 3,5–3,0%), iar cel mai puțin a crescut populația orașelor Gherla, Carei, Baia Sprie, Dumbrăveni și Abrud, care trebuiau să facă față unei populații aflate în declin numeric (-0,1 / -0,5%).

În 1910, 26,6% dintre maghiari locuiau în orașe, față de 4,4% dintre români și 18,9% dintre germani. Pe de altă parte, la acea vreme doar 7% din populația Ținutului Secuiesc era urbană, iar dinamică se poate spune că era doar urbanizarea orașului Târgu Mureș. La nivelul Transilvaniei, până în 1930, proporția maghiarilor în populația urbană a scăzut cu 20% față de 1910, în timp ce cea a românilor a crescut cu 17% (de la 121.000 la 337.000).⁵⁷ Această mare schimbare este parțial urmare a faptului că circa 100.000 de maghiari – majoritatea funcționari, profesori, angajați de stat – au plecat în Ungaria. Al doilea motiv este că 10 așezări au fost ridicate la rangul de oraș și doar două dintre ele erau majoritar maghiare.⁵⁸ În al treilea rând, în orașele transilvănene au fost înregistrate în 1930 aproximativ 44.000 de nașteri netransilvănene. Un alt factor a fost înregistrarea populației israelite predominant urbane de limbă maghiară drept categorie etnică separată, a evreilor (în 1930, 111.000 de persoane). Cel mai important factor a fost însă aflulul populației românești rurale la oraș. Astfel s-a ajuns la următoarea situație: în timp ce în 1910, dintre cele 43 de orașe transilvănene, 30 aveau majoritate maghiară, până în 1930 au mai rămas doar 19. În aceeași perioadă, numărul orașelor cu majoritate românească a crescut de la 7 la 20. În ceea ce-i privește pe germani, ei au rămas majoritari în patru dintre cele șase orașe ale lor de dinainte de Primul Război Mondial. (Orașe care și-au pierdut majoritatea maghiară: Deva, Alba Iulia, Lugoj, Beiuș, Făgăraș, Hunedoara, Dumbrăveni. Până în 1930, Brașovul și Timișoara au devenit orașe cu o relativă majoritate maghiară, în urma creșterii rapide a forței de muncă maghiare.)⁵⁹

Distribuția populației urbane din Transilvania după limba maternă și naționalitate, 1910 – 1941.⁶⁰

	1910 (lb. m.)		1920 (n.)		1930 (n.)		1941 (n.)	
	Număr de persoane	%	Număr de persoane	%	Număr de persoane	%	Număr de persoane	%
Maghiari	441.130	64,6	330.397	45,8	365.008	44,8	548.217	47,5
Români	120.929	17,7	181.678	25,2	336.756	34,4	395.057	34,2
Evrei			91.113	12,6	100.413	5,0	45.000	3,9
Germani	104.524	18,0	14.551	14,6	126.936	13,5	136.11	11,9
Alții	15.978	2,4	103.807	1,8	34.305	2,3	33.659	2,5
Total	682.561	100	721.546	100	963.418	100	1.153.644	100

Dacă examinăm în ce proporție locuia fiecare naționalitate la oraș, atunci putem constata că evreii, socotiți drept naționalitate începând cu 1920, au fost cei mai urbanizați: în 1930, 56,7% dintre ei trăiau în mediu urban.⁶¹ Au fost urmați de unguri, cu 27%. 23,4% dintre germanii din Transilvania și 10,5% dintre români erau orașeni. Reiese limpede și din acest ultim coeficient că, în comparație cu 1910, creșterea numărului de români în orașe a fost cea mai dinamică.⁶²

57 Din punctul de vedere al limbii materne, același lucru în 1930: 44,8%; minoritatea în cifră absolută a scăzut de la 441.000 la 365.000.

58 Blaj, Huedin, Beiuș, Lipova, Salonta, Năsăud, Oravița, Orșova, Petroșani, Reșița. Însurează, în 1930, 92.138 de locuitori, în vreme ce vechea populație urbană este de 871.280 de persoane.

59 László Szarka, *Kényszerközösségek és védtelen védhatalom. A trianoni békeszerződés és a kisebbségek [Comunități apărute sub constrângerea circumstanțelor și putere defensivă lipsită de apărare. Tratatul de la Trianon și minoritățile]*, în Glatz Ferenc (ed.), *Magyarország és a magyar kisebbségek [Ungaria și minoritățile maghiare]*, Budapesta, MTA, 2002, p. 17-30. Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 180-217.

60 Lb. m = limba maternă; n = naționalitate. E. Árpád Varga, *Városodás, vándorlás, nemzetiség [Urbanizare, migrație, naționalitate]*, în *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből [Capitole din istoria demografică a Transilvaniei contemporane]*, Budapesta, Püski, 1998, p. 192.

61 Attila Gidó, *Oktatási intézményrendszer és diákpopoláció Erdélyben 1918-1947 között [Sistemul instituțiilor de învățământ și populația studentescă din Transilvania între anii 1918-1947]*, Cluj-Napoca, EME, 2013, p. 13.

62 Irina Livezeanu, *op. cit.*, p.135.

La nivelul anului 1941 însă, proporția populației urbane maghiare din Transilvania sporise din nou la 47,5%, dar nici cea a românilor n-a scăzut semnificativ (34,2%). În acest context însă, asistăm la schimbarea completă a proporției etnice a populației urbane din nordul și sudul Transilvaniei. Deoarece, în vreme ce în 1941, proporția maghiarilor și a românilor în populația urbană era de 86,1% în Transilvania de Nord și, respectiv, 8,2%, în Transilvania de Sud, aceasta s-a schimbat la 17,1% și, respectiv, 54,8%. (În timp ce în 1930 aceleași proporții etnice erau de 57,5% – 28,6% în Transilvania de Nord și de 33,2% la 39,6% în Transilvania de Sud.)⁶³ Acest lucru se explică prin faptul că, după cel de-al Doilea Arbitraj de la Viena, din ambele regiuni ale Transilvaniei rupte în două s-a refugiat în patria-mamă în principal populația urbană. Doar că, în timp ce mai cu seamă muncitorii, meșterii și micii truditori maghiari care duceau un trai de subzistență au fugit din România în Ungaria, în România au plecat mare parte a păturii funcționarilor de stat, a profesorilor și a forței de apărare.

Între cele două războaie mondiale, cel mai important proces din orașele Transilvaniei a fost urbanizarea românilor transilvăneni, care, împreună cu extinderea noului sistem de instituții de învățământ, au creat o pătură de funcționari strâns legați de stat. Acest lucru a creat o structură socială/ de putere duală în mare parte dintre orașele transilvănene: pe de o parte, clasa de mijloc administrativă românească care reprezenta statul și, pe de altă parte, grupurile minoritare politic maghiare, germane, evreiești rămase dominante în sectorul privat și în economie.⁶⁴ Potrivit lui Per Ronnäs, cea mai mare problemă pentru elita funcționării românești apărute în noile teritorii a fost îndepărtarea de pe pozițiile deținute de grupurile socotite străine și dobândirea pozițiilor acestora. Această nouă elită urbană nu a venit din Vechiul Regat, ci din satele și orașelele românești din Transilvania, care, trăind în comunități izolate înainte de Primul Război Mondial, au format un fel de *underclass* (subclasă)* în ceea ce privește modernizarea.⁶⁵

3.4. Structura ocupațională

Între cele două războaie mondiale, Transilvania a fost cea mai dezvoltată zonă din România. În ceea ce privește ponderea persoanelor angajate în domeniile neagricole și a celor angajate în activitatea de credit și de comerț, minerit și instituții publice, Muntenia era înaintea Transilvaniei, dar numai pentru că provincia includea Bucureștiul, capitala, și câmpurile petrolifere din jurul Ploieștiului, cu un număr mare de muncitori. Dar, chiar și așa, dintre cele cinci provincii, Transilvania avea, în 1930, cel mai mare număr de oameni angajați în industrie. La nivelul țării, cea mai mare diferență de dezvoltare a existat între Transilvania și Oltenia, atât în ceea ce privește proporția celor angajați în agricultură (69,7% – 84,6%), cât și în ponderea muncitorilor din industrie (11,1% – 4,6%). În ce privește raportul dintre salariați/ întreținuți, Olteniei i-a revenit cel mai mic număr de întreținuți la 100 de salariați (61 de persoane), în timp ce în Transilvania aceeași proporție a fost de 70 de persoane. Tot aici, cei care lucrează în minerit, transporturi, ocupații mixte, construcții și angajații din industria lemnului au trebuit să-i sprijine pe cei mai mulți nesalariați.⁶⁶

63 Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 193.

64 Tamás Kiss, *Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában. A magyarok társadalmi pozíciói [Sistemul de stratificare etnică în Transilvania și România. Pozițiile sociale ale maghiarilor]*, în „Regio”, nr. 2, 2015, p. 187-245, 196.

* Subclasa este segmentul de populație care ocupă cea mai joasă poziție posibilă într-o ierarhie de clase (lumpenproletariat). [N. tr.]

65 Per Ronnäs, *Urbanization in Romania. A Geography of Social and Economic Change Since Independence*, Stockholm, Stockholm School of Economics, 1984, p. 98, 333.

66 Numărul celor întreținuți socotit la sută de persoane, în ordinea enumerării din textul de bază: 205, 179, 168, 149, 132. Pál Opra, *Erdély lakosságának foglalkozás szerinti megoszlása az 1930-as népszámlálási adatok alapján [Distribuția ocupațională a Transilvaniei pe baza datelor recensământului din 1930]*, în „Pro Minoritate”, nr. 2, 2010, p. 32.

Structura ocupațională a populației Transilvaniei în 1930 (salariați și întreținuți împreună).⁶⁷

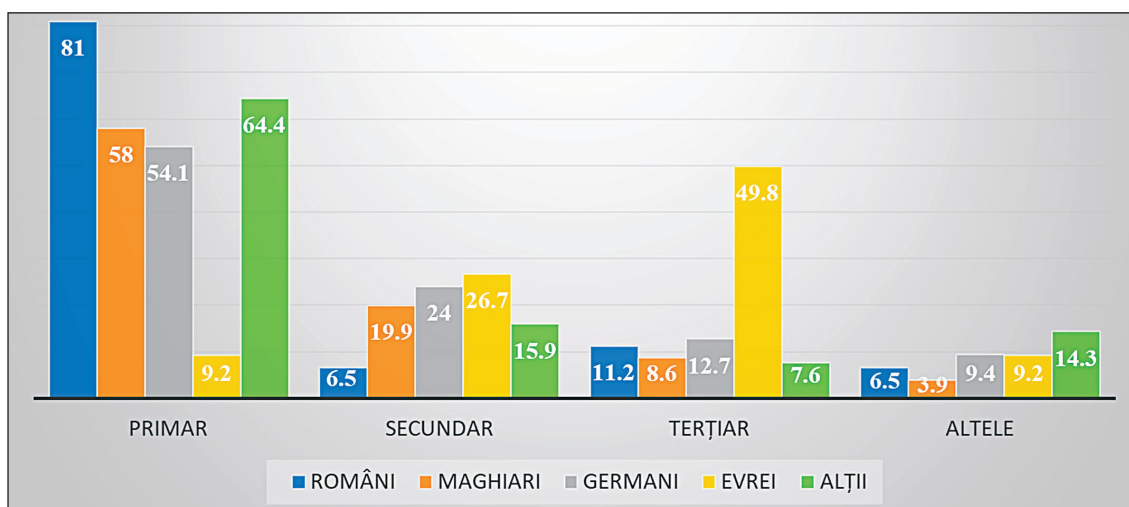
	Populația totală	Producția primară	Minerit	Industria prelucrătoare	Comerț, credit	Transporturi, comunicații	Minerit, industrie, circulație	Instituții publice	Diverse	Necunoscut
Transilvania	5.548.363	3.865.196	80.956	617.736	196.948	140.706	1.036.947	246.035	369.838	30.937
	100%	69,6%	1,4%	11,1%	3,5%	2,5%	18,6%	4,4%	6,6%	0,5%
România	18.057.028	13.063.213	153423	1.713.197	749.508	508.620	3 124 748	863 572	1.058.554	10. 077
	100%	72,3%	0,8%	9,4%	4,1%	2,8%	17,3%	4,8%	5,9%	0,6%

În Transilvania, maghiarii – asemănător germanilor și evreilor – erau suprareprezențați în sectoarele industriale și de servicii. A fost deci, în același timp, o chestiune de suprareprezentare, în vreme ce societatea maghiară a trăit toate acestea ca pe un declin. În timp ce 26,7% din populația transilvană era de naționalitate maghiară:

Persoane de naționalitate maghiară în unele sectoare profesionale (1910 – 1930).⁶⁸

grup ocupațional	1910 (%)	1930 (%)
mineri	41,2	33,0
populația industrială	52,5	40,0
comercianți	59,8	25,6
credit, comerț		39,9
transport	72,2	30,0

Distribuția populației Transilvaniei pe sector economic și naționalitate, 1930

1930	maghiari transilvăneni (%)	populație transilvăneană (%)
producător primar	58	67
minerit și industrie	19,9	12,6
comerț	4	3,6
transport	3,8	2,5
carriere intelectuale	13,4	11

⁶⁷ *Recensământul, 1930, 5, XXXVII-XXXVIII.*

⁶⁸ Pál Opra, *Erdély lakosságának foglalkozás szerinti megoszlása az 1930-as népszámlálási adatok alapján [Distribuția ocupațională a Transilvaniei pe baza datelor recensământului din 1930]*, în „Pro Minoritate”, nr. 2, 2010, p. 29–40..

Această situație a fost accentuată de regresul maghiarilor în unele cariere intelectuale. În 1913, 73,1% dintre avocații transilvăneni aveau limba maternă maghiara, în timp ce, în 1935, această proporție a fost de numai 20,4% (542 de persoane). Putem vorbi despre un declin similar în privința medicilor (în 1930, 27 dintre cei 257 de medici din Cluj erau maghiari. La fel s-a prezentat situația medicilor în 1935 în Mureș-Turda 24/157; Odorhei 10/34; Bihor 5/64). În 1936, proporția maghiarilor printre medicii generaliști din Transilvania era de 10,9%. Participarea maghiară în administrația județeană a scăzut de asemenea (11,9%), iar în corpul local al notarilor publici proporția a fost chiar mai slabă (2,4%).⁶⁹

3.5. Nivelul de studii⁷⁰

În *Transilvania*, în 1910, jumătate din populație nu știa să scrie sau să citească. Procentul de 75% dintre analfabeți îl dădeau românii (20% erau maghiari și 2% erau germani). În 1930, 42,9% din populația de peste 7 ani din România era analfabetă, dar în Transilvania această proporție era de doar 32,6%. În cadrul acesteia, cea mai mică a fost în județele Odorhei și Trei Scaune (14,9%, respectiv 15,7%), în vreme ce în Maramureș, Solnoc-Dăbâca, locuită de români, a fost cea mai mare (61,2% și, respectiv, 51%).⁷¹

Deoarece nu dispunem de date – desfășurate pe etnii – privind școlile absolvite, prezentăm datele comparativ România – Transilvania – Ținutul Secuiesc. Din tabelul de mai jos reiese clar că, în ceea ce privește alfabetizarea și nivelul general de studii (probabil și mulțumită nivelului mai înalt de instruire a grupelor mai mari de vârstă de dinaintea anului 1918), indicatorii din zona secuiască (județele majoritar maghiare) sunt peste media națională și transilvană – în cazul liceelor, în județele Odorhei și Ciuc nu mai ating nici media națională. În privința cursurilor de calificare, a pregătirii în universități și colegii – în care, în această perioadă, în România n-a existat deloc pregătire în limba maghiară –, nivelul de studii al populației din județele maghiare prezentate nu atinge nici jumătate din proporția națională. Media maghiară din Transilvania a fost probabil mai bună datorită proporției mai mari de maghiari orășeni, dar, chiar și așa, maghiarii erau mult subreprezențați în aceste trei categorii.

Nivelul de studii al populației din România, Transilvania, Secuime în 1930.⁷²

	Populația totală	Analfabeți		Alfabetizați		Educație extrașcolară	Școală primară	Liceu	Calificare profesională	Universitate	Alte tipuri de învățământ superior
	N	n	%	n	%	%	%	%	%	%	%
România	18 057 028	602 913	33,3	8 399 683	58,2	1,5	85,3	8,4	3,1	1,1	0,5
Transilvania	3 217 988	802 223	24,9	1 816 310	69,4	0,9	86,4	9,0	2,2	1,0	0,5
Ciuc	145 806	26 408	18,1	90 522	77,4	0,8	89,6	7,9	1,0	0,5	0,2
Trei Scaune	136 122	16 796	12,3	95 537	85,0	0,5	87,8	9,4	1,4	0,7	0,2
Mureș-Turda	289 546	68 981	23,8	163 765	70,4	0,9	86,6	9,5	1,7	0,7	0,5
Odorhei	130 282	14 938	11,4	90 600	85,8	0,5	91,8	6,3	0,8	0,6	0,1

69 Makkai Sándor, *Erdély társadalma [Societatea Transilvaniei]*, în Deér József (ed.), *Erdély*, p. 257.

70 O imagine cuprinzătoare cu privire la sistemul instituțiilor de învățământ: Gidó Attila, *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*, ISPMN, Cluj-Napoca, 2011.

71 Alajos Kovács, *Erdély népesedési viszonyai [Condițiile demografice ale Transilvaniei]*, în *Erdély [Transilvania]*, volum editat de Deér József, Budapesta, Magyar Történelmi Társulat, 1940, p. 236-237.

72 *Recensământul*, 1930, 3, XIX-XX.

3.6. Poziții economice

Transilvania a fost cea mai dezvoltată regiune a României, în anii 1920 centrele industriale din sudul Transilvaniei au cunoscut o dezvoltare accelerată (Arad – Timișoara – Sibiu – Brașov). Angajările de muncitori au fost asigurate, în mare măsură, din rândurile micilor meseriași maghiari săraci și ale forței de muncă excedentară din Secuime. În Transilvania, dezvoltarea rapidă a industriilor lemnului, textilelor și chimice a fost însoțită, în anii 1920, de o creștere economică semnificativă. Aceasta e perioada în care statul român a implementat o politică economică unificatoare în noile părți ale țării, în principal împotriva pozițiilor ocupate de minorități. Cele mai importante elemente ale acestei abordări au fost reforma agrară (1920 – 1921); colonizările din zona de frontieră (în 1921 și, respectiv, 1930); naționalizarea resurselor naturale, prin care rezervele de petrol și gaze naturale ale țării au trecut în proprietatea capitalului național românesc; naționalizarea companiilor prin extinderea autorizării și controlului de stat și interzicerea utilizării creditelor bancare străine; tarifele de transport, care au limitat exporturile de materii prime; crearea de industrii în zonă (Brașov, Mediaș, Valea Jiului), nu în orașele aflate de-a lungul frontierei cu Ungaria; politica fiscală, în cadrul căreia impozitele colectate din județele cu majoritate maghiară au fost de trei ori mai mari comparativ cu media națională.⁷³

3.7. Viața bisericească

În țările vecine, după schimbarea puterii statale, cel mai cuprinzător sistem de instituții de limbă maghiară ale maghiarilor care locuiau acolo a fost reprezentat de bisericile lor. În această situație – mai ales pentru că majoritatea populației minoritare maghiare era religioasă și ducea o viață confesională activă –, comparativ cu perioada dinaintea de 1918, importanța rolului social al bisericilor a crescut foarte mult. Iar în acest sens, diferă semnificativ de istoria dezvoltării bisericilor din Ungaria.⁷⁴

În 1930, în România, 710.706 persoane s-au declarat de confesiune reformată, 645.544 romano-catolice și 69.257 unitariene. 3/4 dintre romano-catolici ar fi putut fi vorbitori nativi de maghiară și, pe lângă celelalte două biserici ungurești, au fost și 32.000 de credincioși maghiari de confesiune luterană. În același timp, putem socoti și aproximativ jumătate dintre cei 190.000 de evrei transilvăneni ca având o conexiune maghiară.⁷⁵

Evanghelicii maghiari au proclamat, încă din vara anului 1921, la Cluj, în prezența unui comisar al guvernului român, formarea unei dieceze independente (25 de parohii în 3 protopopiate). Cu toate acestea, Biserica luterană săsească s-a opus acestei separări și, prin urmare, constituția Bisericii elaborată între timp și crearea superintendentului nu au fost autorizate decât în decembrie 1926 de către Ministerul Cultelor.

Reformații din Transilvania istorică au aparținut Eparhiei Reformate transilvane, dar Maramureșul, Satu Mare, Partium și Banat au fost separate de eparhia Trans-Tisa, din aceste părți înființându-se Eparhia reformată de pe lângă Piatra Craiului, al cărei episcop, István Sulyok, a fost acceptat de statul român în 1926, dar eparhia ca atare a fost recunoscută juridic abia în 1939, până atunci neprimind niciun sprijin de la stat. Din motive similare a trecut, vreme de opt ani, comasarea episcopioilor romano-catolice trunchiate Satu Mare și Oradea, cu centrul la Satu Mare. Această situație a fost soluționată de concordatul dintre Vatican și România din 1927, ratificat printr-o lege promulgată în 1929, care i-a afectat negativ pe catolicii maghiari. Și anume, el a subordonat Arhiepiscopiei Bucureștilor – cu cele 26 de parohii ale sale (70.000 de credincioși) – jumătate de milion de catolici de limbă maghiară. În felul acesta, Biserica a fost reprezentată în senat de arhiepiscopul de București, Alexandru Cisar. Dar o problemă și mai gravă a fost, pe lângă comasarea eparhială deja menționată, crearea unei a cincea eparhii greco-catolice în Transilvania, prin care rata de reprezentare română/ maghiară în Consiliul Episcopal înființat în urma

73 István Győri Illés (editor), *Metamorphosis Transylvaniae (1918-1936)*, Cluj, Új Transilvânia, 1937; András Ronai Szeben, *Erdély gazdasági élete Romániában [Viața economică a Transilvaniei în România]*, în Deér József (ed.), *Erdély [Transilvania]*, Budapesta, Magyar Történelmi Társulat, 1940, p. 239-254.

74 Despre caracteristicile Bisericilor minoritare: Zalatnay István, *Etnikai közösség: Kihívás és feladat az egyházak számára régióinkban [Comunitate etnică: provocare și misiune pentru Bisericile din regiunea noastră]*, în „Regio”, nr. 3, 1991, p. 3-12.

75 Sándor Biró, *Többségben és kisebbségben. Románok és magyarok 1867-1940 [În majoritate și în minoritate. Românii și maghiarii, 1867-1940]*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2002, 322-329. Attila Gidó, *Erdélyi zsidó intézmények a két világháború között [Instituții evreiești din Transilvania între cele două războaie mondiale]*, în „Korunk”, nr. 4, 2002, p. 44-53.

concordatului – consiliu care dispunea de întreaga avere a Bisericii – a ajuns la 5:3. În plus, peste 80% dintre terenurile Bisericii au fost pierdute. În ciuda importanțelor bunuri imobile naționalizate, Biserica dispunea de însemnate surse pentru desfășurarea de activități, surse intrate sub control românesc. În același timp, Statusul romano-catolic – un patrimoniu administrat în comun de laici și oameni ai Bisericii, înființat în secolul al XVII-lea – n-a fost inclus nominal în concordat, ca persoană juridică. Acesta s-a aflat constant, din 1923, în centrul atacurilor: s-a susținut că Statusul este proprietate de stat, astfel încât, după schimbarea puterii statale, el aparține statului român. După 1930, se mai putea argumenta că nici în concordat nu figurează ca instituție separată, fapt care a avut ca rezultat lansarea de noi atacuri. Arhiepiscopul greco-catolic, pe de altă parte, a emis o declarație, în care afirmă că nu ridică pretenții asupra averii Statusului. În mai 1932, la Roma, reprezentanții ai Sfântului Scaun și ai guvernului român au convenit, drept completare la concordat, ca Statusul să fie redenumit Consiliul Eparhial al Episcopiei Romano-Catolice de Alba Iulia și ca încasările să continue să servească scopurilor religioase și educaționale.⁷⁶ Gestionarea patrimoniului i-a revenit guvernatorului eparhial (*ordinarius*) de Alba Iulia, controlarea și supravegherea acestuia aflându-se în competența Ministerului Cultelor, căruia trebuia să-i prezinte bugetul, deconturile și procesele-verbale ale consiliului de administrație. În mod similar, arhiepiscopul Bucureștilor a căpătat, de asemenea, dreptul de a supraveghea și de a avea un cuvânt de spus în privința utilizării încasărilor. Cu toate acestea, partea acordului referitoare la patrimoniu n-a fost recunoscută de instanțele românești, invocându-se faptul că acordul n-a fost legalizat de parlament, astfel că bunurile imobile luate până atunci n-au fost înscrise nici în registrele funciare. În cele din urmă, acordul a fost promulgat în martie 1940 ca decret-lege. Reforma agrară a lăsat Statusului Catolic 579 din cei 12.000 de acri de teren arabil și 670 din cei 15.000 de acri de pădure, iar bunurile imobile transferate statului s-au ridicat la aproximativ 500 milioane de lei.

Statul român a discriminat bisericile maghiare nu numai în privința reformei agrare, în cursul căreia 84,5% din pământ le-a fost luat, ci și prin legea cultelor din 1928, care, în comparație cu Biserica conducătoare (ortodoxă) și Biserica privilegiată (greco-catolică), a calificat drept „Biserici istorice” Biserica romano-catolică, reformată, unitariană, evanghelică. Pe lângă acestea, au mai existat și categoria Bisericilor recunoscute (baptiști) și a celor nerecunoscute. Avantaje fiscale și de funcționare au fost acordate pentru primele două categorii. Discriminarea a fost evidentă și în privința indemnizației primite de la stat, unde elementul hotărâtor a fost mărimea cultului. Astfel, în timp ce preoții unitarieni aveau dreptul la un supliment salarial lunar de 750–1.250 de lei începând cu 1932, în cazul ortodocșilor acesta era de 2.150–3.400 de lei. În afară de aceștia, profesorii de teologie și conducerea centrală a Bisericilor au trăit din indemnizația primită de la stat. Retragerea frecventă a acestora sub diferite prețuri în anii 1930, urmată de despăgubiri a fost de natură să șubrezească activitatea de gospodărire a Bisericilor. Al treilea demers important s-a referit la miile de acțiuni violente de convertire (la confesiunea greco-catolică și ortodoxă) a reformaților și unitarienilor din Secuime din anii 1930, petrecute în zona Depresiunii Baraolt și Homorod. Scopul a fost de a sparge/ a slăbi blocul etnic, acțiune încheiată cu al Doilea Arbitraj de la Viena.⁷⁷

La fel ca în celelalte comunități maghiare minoritare, și aici putem vorbi despre *reînnoirea bisericilor*, pornită de la Facultatea de Teologie Protestantă din Cluj. Aceasta a câștigat teren prin orientarea dialectică definită de Karl Barth, care, spre deosebire de predicile și explicarea istorică a Bibliei, a pus accentul pe mesajul biblic, pe modul în care omul religios își poate trăi personal credința în Cristos și poate depune mărturie despre acest lucru în viața lui de toate zilele. Aceasta inițiază lucrarea misionară interioară, pregătirea diaconilor, mișcările de reînnoire creștină a tinerilor, cercurile locale de citire a Bibliei. În 1938, în cele două eparhii reformate existau 419 școli duminicale și 369 de grupuri ale Asociației Creștine a Tinerilor (*Ifjúsági Keresztény Egyesület*). Funcționau, în plus, sute de grupuri locale de bărbați și femei și asociații profesionale cu caracter social.⁷⁸ Putem vorbi despre o reînnoire similară în rândul unitarienilor și al romano-catolicilor.⁷⁹ Credincioșii unitarieni au fost activi în domeniul asistenței soci-

76 Sas Péter, *Vatikan és Románia államközi megállapodásai a két világháború között [Acordurile interstatale dintre Vatican și România între cele două războaie mondiale]*, în „Egyháztörténeti Szemle”, nr. 1, 2003, p. 85-88.

77 Bíró, 2014, p. 329-335.

78 *Ibidem*, p. 347-348. Gábor Sipos, *A romániai református egyház intézményrendszere a két világháború között [Sistemul instituțional al Bisericii Reformate din România între cele două războaie mondiale]*, în „Korunk”, nr. 4, 2002, p. 28-30.

79 *Népszolgálat*, 2014; János Pál, *Paradigmaváltó kisebbségi sors – 1. Az Unitárius Egyház gazdaságszervező stratégiái és tevékenysége 1920 és 1940 között [Schimbare de paradigmă în destinul minorității – 1. Strategii și activități de organizare economică ale Bisericii unitariene între 1920 și 1940]*, în „Keresztény Magvető”, nr. 1, 2011, p. 26-47.

ale, în cooperație și în organizarea economică. Catolicii aveau organizații naționale de masă, alcătuite din persoane cu ocupații similare de natură socială: copiii erau integrați în Garda Inimii, femeile în Liga Femeilor, iar bărbații în Asociațiile „Kolping”. Dar cea mai extinsă organizație ecleziastică catolică de natură socială a fost Alianța Populară Romano-Catolică Transilvană (*Erdélyi Római Katolikus Népszövetség*) (cu secțiuni de specialitate: socială, de viață religioasă, de tineret, rurală și pentru muncitoare), înființată în 1921, care a devenit cea mai importantă instituție de educație populară extrașcolară, cu adunare generală anuală. În cadrul acesteia, a funcționat Societatea Surorilor Sociale (*Szociális Testvérek Társasága*) (Surorile Cenușii „szürke nővérek”) care au pregătit personal profesionist și voluntar pentru a conduce asociații de femei, cluburi de fete, misiuni pe calea ferată și spitalicești, cazare socială, precum și asistenți medicali și profesori de religie în instituții dintre cele mai diferite. În 1935, Asociația Populară Romano-Catolică Transilvăneană avea, în cele 217 sucursale locale ale sale, 18.700 de membri, care activau în 65 de asociații orășenești și sătești de celibatari, 16 coruri, 9 orchestre, 1 secție de colegiu, 4 cercuri de lectură, 10 asociații sportive, 2 cămine de zi și 2 asociații de îngrijire a săracilor.⁸⁰

3.8. Instituții de învățământ⁸¹

Conform datelor oficiale, numărul tinerilor din Transilvania cu vârste cuprinse între 7 și 16 ani a sporit, între 1924 și 1937, de la 744.000 la 1.202.000 (cu 61%), din care numărul maghiarilor a crescut de la 177.000 la 251.000 (cu 42%).

În 1919/1920, în Transilvania existau 257 de grădinițe, dintre care 147 erau de stat, 47 municipale și 62 confesionale, iar una era întreținută în mod privat. Limba grădinițelor publice era deja română la acel moment, iar naționalitatea română era, de asemenea, suprareprezentată în rândul personalului (60,5%). Legea privind educația de bază din 1924 prevedea frecventarea obligatorie a grădinițelor pentru cei de vârstă între 5 și 7 ani. Ordinul de punere în aplicare din 1926 a actului menționat a adus o schimbare semnificativă în sistemul instituțional. Potrivit acestui fapt, noi grădinițe trebuiau înființate, în primul rând, în zonele locuite de „români care și-au pierdut naționalitatea”. Din 1924/1925, numărul grădinițelor de stat din Transilvania a crescut rapid (1924/1925: 208; 1928/1929: 556; 1936/1937: 807). Dintre acestea, statul n-a înființat nicio grădiniță de limbă maghiară. La mijlocul anilor 1920, 15.000 de copii frecventau grădinița, dar până în 1936/1937 numărul acestora ajunsese la aproape 50.000. (În 1930/1931, dintre cei 42.500 de preșcolari din Transilvania, 32% erau de naționalitate maghiară, depășind proporțiile etnice.⁸²) Scopul politicii naționale prezent în acest tip de instituție reiese evident din faptul că, între 1926 și 1936, în Ținutul Secuiesc a sporit de mai multe ori numărul grădinițelor de stat (în Ciuc de la 5 la 58, în Trei Scaune din 27 la 76, iar în județul Odorhei de la 18 la 40).⁸³

Statisticile privind învățământul elementar confesional maghiar au fost consemnate și publicate în mod regulat de Biserici; datele detaliate despre școlile elementare de stat n-au putut fi obținute decât după 1933. Cea mai importantă tendință a fost creșterea numărului de școli de stat în zonele locuite de maghiari, apoi, de la mijlocul anilor 1930, școlile elementare de limbă maghiară, respectiv școlile elementare cu secție maghiară au fost desființate, acestea fiind școli care, de altminteri, oricum funcționau în limba română – din pricina personalului didactic necunoscător de maghiară. După 1918, pornind de la datele demografice ale recensământului din 1910, în Transilvania existau 330.000 de tineri maghiari de vârstă școlară (6–14 ani) – mai mulți decât numărul înregistrat oficial. În 1931, statisticile oficiale numărau 261.400 de copii de vârstă școlară de naționalitate maghiară. Școli elementare de stat au fost frecventate în 1932 de aproximativ 85.000 de copii maghiari, iar 75.000 au frecventat școli confesionale. Din punctul de vedere al numărului de școli, rețeaua învățământului primar maghiar era compusă, în 1932, în Transilvania, din 822 de instituții confesionale de limbă maghiară, 220 de școli de stat de limbă maghiară, precum și secții maghiare în 207 școli de stat. Faptul că în județul Ciuc nu exista deloc

80 József Marton, *Az erdélyi római katolikus egyházmegye intézményei a két világháború között [Instituțiile eparhiei romano-catolice transilvane între cele două războaie mondiale]*, în „Korunk”, nr. 4, 2002, p. 17-27.

81 Attila Gidó, *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*, op. cit.

82 R. Szeben András, *Az erdélyi magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt [Bilanțul statistic al învățământului public al maghiarilor din Transilvania într-un deceniu și jumătate de stăpânire românească]*, în „Magyar Statisztikai Szemle”, nr. 10, 1934, p. 864; *Anuarul Statistic al României 1931/1932*. București, p. 340.

83 Sándor Bíró, op. cit., p. 370.

învățământ în limba maghiară în cadrul sistemului școlar elementar de stat arată cât se poate de bine direcția politicii educaționale.

Numărul elevilor din școlile confesionale a scăzut constant din cauza politicilor de educație discriminatorii. În 1920, din 70.462 de copii reformati de vârstă școlară, 43.151 (60%) frecventau o școală confesională reformată, în 1938/1939 din 73.610, doar 21.785 (30%). Numărul elevilor catolici de vârstă școlară din Transilvania a fost de 51.367 în 1938/1939, din care doar 14.897 (30%) au frecventat școlile confesionale catolice. Această rată școlară confesională de o treime poate fi considerată universală până la sfârșitul anilor 1930.

Învățământul elementar confesional maghiar în Transilvania în 1932.⁸⁴

Transilvania	Romano-catolic		Reformat		Unitarian		Maghiar evanghelic		Total	
	Școli	elevi	școli	elevi	școli	elevi	școli	elevi	școli	elevi
	297	31 980	483	40 753	36	2187	6	660	822	75580

Școli elementare de stat cu limbă de predare maghiară din Transilvania în 1932.⁸⁵

Școli elementare de stat, cu limba de predare maghiară, 1932	În 1932 cu limba de predare maghiară		În 1932, cu secții maghiare	
	școli	Elevi	școli	elevi
427 de școli, 85.237 elevi	220	26512	207	58725

Dintre elevii maghiari de vârstă școlară (310.000), aproximativ 160.000 dintre cei 261.000 de elevi care începeau școala au putut învăța în limba maghiară la începutul anilor 1930, restul și-au terminat școlile elementare în limba română ori au abandonat. La aceștia din urmă se referă indicatorii ridicai de analfabetism din 1941 și de competență foarte scăzută de limbă română din 1930.

La secțiile maghiare ale școlilor de stat în care se desfășura predare paralelă în limba maghiară, erau pregătite rezumate de lecții în limba maghiară, uneori nici măcar acestea, deoarece majoritatea profesorilor de naționalitate română nu vorbeau maghiara. Așadar, în 1932, pentru efectivul de 59.000 de elevi din secțiile de limbă maghiară, nu poate fi nici pe departe vorba despre o educație deplină în limba maternă. În locul celor 427 de școli și secții maghiare care funcționau în 1933, mai erau doar 112 până la sfârșitul anului școlar 1934/1935, rămânând în 1936/1937 17 școli elementare de limbă maghiară și 27 de secții maghiare. Potrivit situației elaborate de minister, în 1933 învățau în limba maternă 97.000 de școlari maghiari, număr care, până în 1937, a scăzut la 4.527 în școlile de stat. În județele Ciuc și Mureș din Secuime, n-a existat nici măcar o școală de stat, în vreme ce în județul Odorhei au putut învăța în limba maghiară 342 de elevi în șase secții, iar în județul Trei Scaune, într-o singură secție, 106 elevi.

Așadar, în timp ce, în anii 1930, aproximativ 40% dintre elevii maghiari de vârstă școlară au studiat în limba lor maternă în școli de stat, două treimi din învățământul în limba maternă s-a desfășurat în instituții confesionale, proporție care, la sfârșitul anilor 1930, a crescut la 85%-90%. Acest lucru a fost valabil într-o măsură cu mult mai mare în județele secuiești.

Situația învățământului școlar primar maghiar din Transilvania este exprimată cel mai marcant prin doi indicatori. Limba maternă a 16%-17% dintre elevii de vârstă școlară din regiune era maghiara, în timp ce învățământul primar de stat se desfășura în limba maghiară în proporție de 5,1%. (Dacă se iau în considerare și secțiile de limbă maghiară din școlile românești, atunci proporția este de 7,3%.) Dacă raportul de elevi pe o școală elementară de stat în limba română este de 93, în cazul școlilor elementare

84 R. Szeben András, *Az erdélyi magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt*, op. cit., p. 854; *Statistica învățământului din România pe anii școlari, 1921/1922-1928/1929*. Minist. Instruct. Cult. Art, București, 1932, p.17 și 751.

85 R. Szeben András, *Az erdélyi magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt*, op. cit., p. 859. Árpád Kiss, *A romániai magyar ügyvédek [Avocații maghiari din România]*, în „Magyar Kisebbség”, nr. 15-16, 1936, p. 428-433.

de limbă maghiară aceasta este de 365 de elevi, în timp ce în Ungaria raportul este de 1.187. 70% din rețeaua de școli elementare maghiare erau școli confesionale, care funcționau, în esență, fără sprijinul statului.⁸⁶

Majoritatea (42,9%) elevilor din cele 120 de școli de meserii și comerț care funcționau în Transilvania în anii 1930 erau de naționalitate maghiară. Analizând statisticile din 1932/1933, maghiarii sunt dublu suprareprezențați în această categorie de învățământ. Limba de predare în școlile de ucenici este însă, în mare măsură, româna. Așa s-a întâmplat și pe teritoriul Inspectoratului Școlar Brașov, de care aparținea întregul Ținut Secuiesc: 18 dintre cele 20 de școli de ucenici funcționau în limba română, iar două în limba germană, în timp ce limba maternă a 60% dintre cei 2.337 de elevi era maghiara.⁸⁷

Instruirea în licee se desfășura între 11 și 19 ani și, din acest tip de școală, se putea merge la facultate. Gimnaziile (școli elementare superioare) au oferit o formare similară cu cea a liceului, dar nu în primul rând pentru pregătirea în vederea învățământului superior, absolvenții participând aici la cursuri de specialitate. Tinerii se puteau prezenta la școlile pedagogice la vârsta de 11 ani, fiind calificați după absolvirea a nouă clase. Școlile profesionale și gimnaziile care pregăteau în diferite alte profesii au oferit, pe lângă instruirea obținută în învățământul secundar general, și anumite specializări.

Legea pentru învățământul secundar de stat din 1928 reglementa în mod uniform învățământul secundar în instituțiile care funcționau în temeiul Legii educației de stat și private.⁸⁸ Legea a permis – dar nu a formulat oficial – posibilitatea înființării de școli secundare de stat în limba maghiară. Până în 1928, cele 101 de școli secundare de stat sau secții care funcționau încă în limba maghiară au fost reduse la cinci școli secundare. În învățământul profesional agricol, industrial și comercial transilvănean (86 de instituții), secția maghiară a funcționat doar la Școala Superioară de Comerț și Industrie din Cluj. Bisericele au rezolvat formarea de dascăli în școlile pedagogice confesionale întemeiate înainte de 1918. În 1920, în Transilvania studiau aproximativ 180.000 de elevi în învățământul secundar, 19% dintre ei (33.500 de tineri) în limba maghiară. Până în 1928, doar 6% (11.500) dintre cei 188.000 de elevi din învățământul secundar erau de naționalitate maghiară, iar 10.800 dintre ei studiau în maghiară într-un cadru confesional. Până în 1938, chiar dacă proporția maghiarilor în rândul elevilor din învățământul secundar a rămas aceeași, iar grupul acestora chiar a crescut numeric (13.117 de persoane), doar 65% dintre aceștia (8.462 persoane) au putut învăța în limba maghiară. În acest timp s-a redus și învățământul secundar confesional maghiar. Dintre cele 147 de instituții confesionale de limbă maghiară din 1920, care reprezentau 16% din școlile secundare transilvănene, până în 1935 au mai rămas 44 de școli (5,1%).⁸⁹

În anul școlar 1936/1937, mai existau – cu limba de predare maghiară și cu finanțare bisericească – 23 de școli elementare superioare și școli secundare de patru sau șase clase, 10 colegii naționale, șapte școli pedagogice și patru școli superioare de comerț.⁹⁰

Între cele două războaie mondiale, învățământ superior în limba maghiară s-a desfășurat doar la facultățile de teologie protestantă și catolică, iar la Universitatea „Ferdinand I” din Cluj doar la catedra de literatură maghiară. Facultatea de teologie reformată din Cluj avea în medie 145–150 de studenți pe an, Facultatea de teologie unitariană 25–30, iar Facultatea de teologie romano-catolică din Alba Iulia 40–60.⁹¹ Dintre cei înscriși în instituțiile de învățământ superior din Transilvania, proporția ungarilor (16,4%) a fost mult mai mică decât proporția regională (24,4%).

Mobilitatea educațională s-a redus semnificativ în cadrul sistemului instituțional maghiar din România și totuși proporția absolvenților de școli secundare (1930: 7,9%) n-a scăzut sub proporția națională a maghiarilor.

86 R. Szeben András, *Az erdélyi magyarság népoktatásügyének statisztikai mérlege a másfél évtizedes román uralom alatt*, op. cit., p. 862.

87 R. Szeben András, *Erdély magyar fiatalisága az ipari pályák felé [Tineretul maghiar al Transilvaniei spre cariere industriale]*, în „Magyar Kisebbség”, nr. 5, 1935, p. 119; *Buletinul Muncii și Asigurărilor Sociale*, 1934, p. 7-9.

88 Lajos Nagy, *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában [Situția constituțională a minorităților din România Mare]*, Cluj, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944, p. 126-128.

89 László Diószegi, *A romániai magyarság története 1919-1940 [Istoria maghiarilor din România, 1919-1940]*, în *Hetven év. A romániai magyarság története [Șaptezeci de ani. Istoria maghiarilor din România]*, Budapesta, Magyarországi Kutató Intézet, 1990, p. 23.

90 Sándor Bíró, op. cit., p. 379.

91 József Marton, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században [Eparhia romano-catolică de Alba Iulia în secolul al XX-lea]*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2014, p. 102.

4. Integrarea politică

4.1. Geneza

România a fost *regat constituțional* până în 1938, când a fost introdusă *dictatura regală*. Până în 1926, în Transilvania a funcționat o lege electorală diferită de alte regiuni: participarea la vot nu era obligatorie, doar în orașele mai mari exista sistemul de liste, altfel era posibil să se voteze în circumscripții individuale. Cei incluși în lista electorală par să fi fost acei foști cetățeni maghiari care – înainte de alegerile din noiembrie 1919 – solicitaseră, până la definitivarea listelor, cetățenia română. Doar că majoritatea populației maghiare, în așteptarea tratatului de pace, n-au uzat de această posibilitate: astfel, ei n-au avut până în 1926 drept de vot. Legea din martie 1926 a unificat sistemul de vot la nivel național și a instituit unul general, secret, de alegere pe listele județene de bărbați cu vârsta de peste 25 de ani (Adunarea Deputaților) și, respectiv, 40 de ani (Senat). În același timp, a fost introdusă prima electorală (după modelul italian), care n-a asigurat reprezentarea parlamentară proporțională, dar a devenit o prioritate pentru stabilitatea sistemului politic, mai precis favorizarea partidului care organiza alegerile. (Chiar și așa, între 1918 și 1940, țara a avut 26 de guverne, iar alegeri de deputați au avut loc de 11 ori.) În cazul alegerilor, poate că cel mai mic număr de scandaluri și abuzuri au avut loc la alegerile din 1928, organizate de guvernul Partidului Național-Țărănesc. Cu excepția anilor 1919 și 1937, alegerile au fost întotdeauna câștigate de partidul care forma guvernul tocmai aflat la putere. Alegeri municipale au avut loc doar în 1926 și 1930, dar din 1931 sistemul comitetelor interimare s-a generalizat, membrii „organelor reprezentative” județene, orașenești și comunale fiind numiți de guvernul în funcție.⁹²

În prima jumătate a anului 1919, liderii locali din fostele teritorii ale Ungariei răsăritene ocupate de trupele românești au încercat să organizeze spontan centre de putere regionale (Timișoara, Odorheiu Secuiesc, Țara Călatei⁹³) și au trăit cu credința că tratatele de pace vor pune capăt ocupației. După lichidarea *Comisariatului guvernamental general al Ungariei răsăritene (Kelet-magyarországi Főkormánybiztosság)* și arestarea liderului acestuia (ianuarie 1919), cvasicomisarul guvernamental István Apáthy, guvernul Károlyi îl numește prefect de Cluj pe judecătorul Emil Grandpierre, sub a cărui conducere a funcționat ilegal așa-numitul *Centru Transilvan (Erdélyi Központ)* sau – sub o altă denumire – *Frontul Intelectual (Szellemi Front)*. Acest cerc, alcătuit în majoritate din foști funcționari de stat, a păstrat legătura cu politicieni din Budapesta și Seghedin, a organizat rezistența pasivă a categoriei funcționarilor, a oferit, pe măsura posibilităților, sprijin material instituțiilor și funcționarilor și, nu în ultimul rând, a furnizat informații cercurilor de la Budapesta care se pregăteau pentru tratative de pace, respectiv conducătorilor maghiari locali din Transilvania.⁹⁴

După semnarea Tratatului de la Trianon, trebuiau căutate modalități de integrare în cadrul statului român. Poștașii, funcționarii, avocații unguri rămași pe funcții depuseseră jurământul de loialitate încă din iulie 1920. În septembrie 1920, a început implementarea reformei funciare, iar atenuarea daunelor legate de aceasta (contestații, gestionarea aspectelor din jurul exproprierii de bunuri) a făcut ca problema protecției intereselor politice să fie imperios necesară. Grupul format din Grandpierre și foști șefi ai administrației de stat maghiare aștepta – pe baza tratatului de protecție a minorităților, semnat de România în decembrie 1919 – ajutor extern pentru soluționarea nemulțumirilor maghiare. În acest scop, din noiembrie 1920, s-au gândit la o organizație care să-i poată reprezenta pe unguri în fața străinătății, iar prin tratatul menționat anterior să fie autorizată să investigheze, prin intermediul *Ligii Națiunilor*, plângerile minorităților. În acest scop, la 15 decembrie 1920 a fost înființat un comitet care să pună bazele *Alianței Maghiare (Magyar Szövetség)*. Zece zile mai târziu, de Crăciun, a apărut scrierea polemică *Kiáltó Szó* („Strigătul”) a lui Károly Kós, Árpád Paál, István Zágoni (ultimii doi autori erau membri ai comitetului pregător menționat), în care chemau nu doar la politică activă, ci și la renunțarea la poziția

92 Csongor Szabó, *Választások és parlamenti elit a két világháború közötti Székelyföldön [Alegeri și elită parlamentară în Ținutul Secuiesc dintre cele două războaie mondiale]*, în „Székelyföld”, nr. 7, 2018, p. 77-81.

93 Bárdi Nándor, *Impériumváltás Székelyudvarhelyen 1918-1920 [Schimbarea puterii statale în Odorheiu Secuiesc, 1918-1920]*, în „Aetas”, nr. 3, 1993, p. 76-120; Károly Kós, *Kalotaszegi vállalkozás [O întreprindere în Țara Călatei]*, în „Korunk”, nr. 10, 1971, p. 1501-1512; József Glemb, *Emlékiratok [Memorii]*, Timișoara, Hélicon, 1924, p. 159.

94 Norbert Falusi, *Két nemzet határán. Erdélyi magyar nemzetépítők az európai nagy változásban (1900-1925) [La granița a două națiuni. Citori de națiune transilvani în marea schimbare din Europa (1900-1925)]*, Cluj-Napoca, EME-Kriterion, 2020, p. 155-159; Nándor Bárdi, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről, op. cit.*, p. 79-86.

de identificare a rezistenței pasive de după 1848 cu situația din Transilvania vremii lor, oferind o viziune prospectivă prin conturarea unui model național de autonomie culturală pe bază personală. La începutul lunii ianuarie 1921, a avut loc ședința pregătitoare de constituire a Alianței Maghiare și a început organizarea sa la nivel național.⁹⁵

Între timp, Károly Kós și colegii săi au fondat la Huedin *Partidul Popular Maghiar (Magyar Néppárt)* (5 iunie 1921). După înființarea mai multor secții județene, la 6 iulie 1921, sub președinția lui Samu Jósika, s-a format Alianța Maghiară, în care Partidul Popular Maghiar era reprezentat de unul dintre vicepreședinți și de secretar (Károly Kós), iar planul de lucru a fost prezentat tot de către ei. Însă elaborarea poziției președinției executive și a regulilor organizatorice, respectiv majoritatea pozițiilor de vicepreședinte au revenit „vechilor” politicieni.

Paralel cu aceasta, se desfășura dezbateră publică dintre adepții „activismului” și cei ai „pasivismului”, adică între, pe de o parte, cei care doreau să ia parte la viața politică românească cât mai curând posibil, adresându-i-se minorității în ansamblu (Partidului Popular Maghiar) și, pe de altă parte, Grandpierre și adepții săi, care, în dezacord cu stigmatizarea jurnalistică, nu se mulțumeau să joace pe așteptare, ci doreau să creeze de sus în jos, după model german, o instituție unificată, stabilă, cu competențe – în sensul dreptului public – mai mari decât ale unui partid, autonomă, de apărare a intereselor și de organizare socială. Spre deosebire de Károly Kós și Paál, „pasiviștii” nu aveau încredere în transilvanismul politic, deoarece, prin reforma funciară și alte măsuri de revigorare națională, era clar că Partidul Național Român reprezenta o concurență regională, și nu un potențial aliat. Spre deosebire de publiciștii de la *Keleti Újság* și *Napkelet*, periodice aflate pe atunci pe poziții de radicalism civic, stabilizarea instituțională a societății minoritare – bazându-se, în mare parte, pe Biserici și pe subvenții primite din Ungaria – a fost considerată o prioritate, în locul reformei sociale.

Alianța Maghiară a fost suspendată în octombrie 1921 dintr-un motiv inventat. Punctul de vedere românesc a văzut în ea prima treaptă pe drumul spre formarea „statului în stat” și pericolul iredentismului.⁹⁶ Ulterior, *Partidul Popular Maghiar* a organizat din nou o adunare națională (15 ianuarie 1922). Ca reacție la acest eveniment, s-a format, sub îndrumarea lui Grandpierre, în vederea viitoarelor alegeri, *Partidul Național Maghiar (Magyar Nemzeti Párt)* (12 februarie 1922). Guvernul a permis din nou, încă dinainte de alegerile parlamentare, funcționarea *Alianței Maghiare*. Astfel, cele două formațiuni au candidat împreună la alegeri sub denumirea de *Alianța Maghiară*. Acest lucru n-a ajutat însă, căci o parte semnificativă a maghiarilor n-a fost inclusă în lista electorală, iar marea majoritate a candidaților maghiari, sub diverse pretexte, n-au fost trecuți pe listele electorale. Din cauza unor astfel de abuzuri electorale și a altora similare – care au avut ca scop câștigarea de către *Partidul Național-Liberal* a majorității în Adunarea Constituantă –, în martie 1922 doar 3 maghiari au ajuns în Camera Deputaților, respectiv în Senat (în loc de 25–30, conform proporției populației maghiare). După ce, în toamna anului 1922, *Alianței Maghiare* tot nu i s-a permis să funcționeze, liderii celor două formațiuni politice maghiare au format un partid politic comun la sfârșitul lunii decembrie 1922, numit *Partidul Național Maghiar (PNM) (Országos Magyar Párt – OMP)*, care a continuat, în esență, programul Alianței – împiedicând astfel partidele politice românești să înființeze organizații de reprezentare a maghiarilor.⁹⁷

Între 1923 și 1926, Partidul Național Maghiar din România a încheiat trei *acorduri electorale* (pacte) cu partide românești.⁹⁸ Atunci și astfel a putut PNM să se integreze în sistemul politic românesc, care a necesitat participare parlamentară. Dar, cum o parte semnificativă a maghiarilor nici nu se aflau pe listele electorale, iar guvernul care supraveghea alegerile a câștigat întotdeauna (prin abuzuri electorale grave), trebuia mai întâi să existe o convenție cu potențialul partid de guvernământ, pentru ca ungerii

95 Norbert Falusi, *Két nemzet határán. Erdélyi magyar nemzetépítők az európai nagy változásban (1900-1925) [La granița a două națiuni. Citori de națiune transilvani în marea schimbare din Europa (1900-1925)]*, Cluj-Napoca, EME-Kriterion, 2020, p. 202-204, 242-272.

96 Ștefan Meteș, *Ce este Asociația Maghiară?*, în „Izbânda”, 18 ianuarie 1922.

97 Norbert Falusi, *Két nemzet határán. Erdélyi magyar nemzetépítők az európai nagy változásban (1900-1925) [La granița a două națiuni. Citori de națiune transilvani în marea schimbare din Europa (1900-1925)]*, Cluj-Napoca, EME-Kriterion, 2020, p. 285-297; Béla György, *A romániai Országos Magyar Párt története 1922-1938 [Istoria Partidului Național Maghiar din România 1922-1938]*, Miercurea Ciuc, Pro-Print, 2016, p. 28-32.

98 Despre reprezentarea politică și participarea la alegeri vezi: Sorin Radu, *The Electoral Behaviour of the National Minorities from Transylvania in the First Decade Between the Two World Wars. Considerations*, în Vasile Ciobanu, Sorin Radu (ed.), *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2006, p. 75-101.

să-și poată exercita dreptul la vot. Partidul Național-Liberal a negat însă îndreptățirea unui *partid minoritar separat*, iar pe cei din Partidul Național Român din Transilvania îi îngrijorau voturile orașelor regionale, astfel încât doar Partidul Poporului al lui Averescu a rămas posibil aliat, iar acesta avea nevoie de voturi transilvănene pentru guvernare. Așa-numitul acord secret încheiat cu ei la 31 octombrie 1923, *pactul de la Ciucea*, în afara locurilor din parlament, prevedea și rezolvarea celor mai importante plângeri ale minorităților. (Acestea au fost: completarea registrelor electorale, asigurarea autonomiei Bisericii maghiare, recunoașterea drepturilor publice ale școlilor minoritare, returnarea proprietății asociațiilor sociale și caritabile, recunoașterea dreptului de a folosi limba maternă în administrația publică, eliminarea abuzurilor în aplicarea legislației agricole, reglementarea situației funcționarilor publici maghiari.) La schimb, a fost prevăzută și fuziunea PNM cu Partidul Poporului, fuziune pe care PNM a interpretat-o ca pe o cooperare parlamentară comună și, prin urmare, acordul a fost renegociat în 1925.⁹⁹

Doar că, la alegerile municipale din primăvara lui 1926, Partidul Național-Liberal a purtat *negocieri privind pactul* cu PNM, pentru a împiedica Partidul Național Român să obțină poziții exclusive în Transilvania. Chiar dacă în ultimul moment acest act n-a fost semnat, totuși n-a mai fost posibilă anularea colaborărilor locale. La alegeri, în 30 din cele 49 de orașe transilvănene a câștigat o listă predominant liberală, susținută și de PNM. (În Secuime, în județele Satu Mare, Bihor, Arad, în Călata, în satele de coloniști din Banat s-au format autoguvernări locale maghiare, la Târgu Mureș a devenit primar un maghiar, iar jumătate dintre locurile din organele reprezentative municipale au fost câștigate de candidații PNM.) Maghiarii au fost incluși în listele electorale, iar PNM a devenit o forță politică de nivel național. Dar, la sfârșitul lunii martie 1926, regele l-a numit prim-ministru pe generalul Averescu, care a fixat data alegerilor parlamentare până în mai. Așadar, Pactul din 1923 cu Partidul Poporului a devenit din nou de actualitate pentru PNM. De aceea, István Ugron – care, în interesul pactului cu Partidul Național-Liberal, reziliase, cu câteva săptămâni înainte, acordul cu Partidul Poporului – a demisionat din conducerea partidului în favoarea lui György Bethlen. Apoi s-a ajuns la un nou acord al cărui conținut era, în mare măsură, cel vechi. Datorită acestui fapt, PNM a câștigat, la alegeri, 14 locuri de deputați și 12 de senatori. Cu toate acestea, soluționarea promisă a nemulțumirilor minorităților nu s-a concretizat, deoarece partidele românești, supralicitându-se reciproc, acuzau de trădare guvernul de îndată ce acesta propunea schimbarea condițiilor defavorabile pentru unguri. În 1927, Partidul Național-Liberal a ajuns din nou la putere, dar, de data aceasta – în vederea alegerilor din vară – i se ofereau PNM-ului doar locuri parlamentare, fără a se aduce în discuție gestionarea problemelor minorităților.¹⁰⁰

Criza prezidențială din 1924 a fost un eveniment decisiv pentru PNM ca formator independent al politicii naționale maghiare din Transilvania, când István Ugron – din cauză că nu a reușit să reprezinte în parlament interesele maghiare – și-a dat demisia în septembrie, făcând posibilă lansarea unei campanii de presă pentru alegerea lui György Bernády, fost primar modernizator al orașului Târgu Mureș. Întâmplător, atât I. C. Brătianu, cât și István Bethlen și-ar fi dorit să-l vadă în această funcție. Cu toate acestea, Bernády era o persoană dificilă și elitele din Ținutul Secuiesc, liderii Bisericii și politicienii centriști ai PNM (Emil Grandpierre, Elemér Gyárfás, Elemér Jakabffy) au sugerat, înainte de apropiata mare adunare a partidului, înființarea unui directoriu. Ulterior, văzând rezistența transilvană, prim-ministrul ungar l-a convins pe István Ugron să rămână în activitate. Și în acest caz, păstrarea stabilității și a unității în cadrul comunității politice maghiare din Transilvania a fost mai puternică decât reforma politică sau încercarea de a face experimente.¹⁰¹

4.2. Strategie

1926 a fost un an important în istoria *minorității maghiare din România*, deoarece, pe de o parte (prin pactul electoral semnat cu Partidul Național-Liberal în vederea alegerilor administrative), unei mari părți a maghiarilor li s-a oferit atunci posibilitatea să voteze în cadrul sistemului politic, iar pe de altă parte György Bethlen a preluat conducerea partidului, în timp ce fostul ministru de externe ungar, Miklós Bánffy, a revenit acasă, promițând că vreme de zece ani nu va lua parte la viața politică românească. În același timp, prin politica sa de ajutorare și prin interesele sale legate de presă, a creat în viața culturală

99 Béla György, *op. cit.*, p. 120-121.

100 *Ibidem*, p. 126, 147-148.

101 Nándor Bárdi, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*, *op. cit.*, p. 143-162.

transilvăneană un fel de organizație-umbrelă din umbră (cotidianul *Ellenzék* [„Opoziția”], revista *Erdélyi Helikon* [„Helikonul transilvan”], Editura Szépműves Céh [„Breasla Artelor”], Színházpártoló Egyesület [„Societatea de mecenat teatral”] etc.), prin care a putut controla și tendințele față de conducerea centrală a PNM, în vreme ce el însuși era racordat atât la factorii guvernamentali de la București, cât și la cei de la Budapesta. În același timp, acesta este anul în care PNM reușește – prin reînnoirea pactului electoral încheiat cu Partidul Poporului – să trimită cei mai mulți deputați în parlament și senat (28 de mandate). Cu toate acestea, proporția locurilor parlamentare (3,6%) a rămas cu mult în urma proporției naționale de 7,9% a maghiarilor. La alegerile anterioare (1919, 1920, 1922) n-au intrat nici măcar atâția reprezentanți maghiari (1–1,3%), în plus cei 18 maghiari care au ajuns la primele două alegeri nici măcar n-au candidat în culorile unor partide maghiare. (Dintre cei 102 deputați și 60 de senatori care au intrat în 11 alegeri, 115 [71%] aparțineau PNM, respectiv Comunității Populare Maghiare înființate în 1939.) În anii 1930, *Alianța Economică Maghiară* (*Magyar Gazdasági Szövetség*) din Secuime, iar apoi *Partidul Micilor Fermieri Maghiari* (*Magyar Kisgazdapárt*) au luat parte la alegeri pe listele *Partidului Național-Țărănesc*. Conform unor estimări prudente, circa 15–20% dintre ungurii cu drept de vot din România n-au votat pentru PNM.¹⁰²

Integrarea PNM în viața politică românească a avut loc între 1922 și 1926 prin așa-numita politică de pact. În 1922, I. C. Brătianu, prim-ministrul Partidului Național-Liberal, nici măcar n-a vrut să audă despre un partid maghiar separat. În 1923, pactul de la Ciucea a arătat clar că voturile maghiare erau necesare în lupta dintre marile partide naționale, iar acestea puteau fi colectate doar de o organizație politică maghiară independentă. În 1924, Partidul Național-Liberal ar fi fost, la rândul lui, înclinat să negocieze, dar a considerat rolul conducător al „domnilor maghiari” drept obstacol în calea cooperării. Iar în următorii doi ani, a devenit clar că în Transilvania, împotriva Partidului Național Român, Partidul Poporului și liberalii aveau nevoie de voturi maghiare, indiferent de conducere. Până în 1927, ambele partide mari au ajuns să retragă problema maghiară din lupta politică dintre ele.

Colaborarea parlamentară dintre minoritățile din România părea de la sine înțeleasă încă de la începutul anilor 1920. Cu toate acestea, partidul german și cel evreiesc n-au vrut ca, din cauza cooperării cu maghiarii, să fie și ei acuzați de iredentism. Dar noua lege electorală prevedea că, pentru a intra în parlament, un partid trebuia să obțină cel puțin două procente din votul național sau o majoritate absolută într-un județ. Din cauza abuzurilor obișnuite din alegerile guvernamentale, niciunul dintre partidele minoritare nu avea siguranța că ar putea îndeplini condițiile. Așa s-a format *blocul minoritar*: în iunie 1927, György Bethlen și Hans Otto Roth, liderul partidului german, au semnat un cartel electoral. Alegerile din iulie au avut loc pe fondul așteptatelor abuzuri, iar blocul minoritar a obținut 15 locuri, care însă au fost împărțite în proporție de 8:7 între partidele maghiar și german (în timp ce în România locuiau aproximativ de două ori mai mulți maghiari decât germani).¹⁰³ În toamna anului 1928, în urma numirii lui Iuliu Maniu în funcția de prim-ministru, după acordul electoral al germanilor cu Partidul Țărănesc, blocul minoritar s-a dezintegrat.

Începând din 1928, PNM a intrat singur în cursa electorală. Este perioada *politicii de sine stătătoare*. Membrii săi au fost promotorii unei poziții puternic fundamentate în parlament cu privire la toate problemele, fiind deosebit de activi mai cu seamă în comisiile parlamentare, cu un birou de asistență juridică la București. Funcționând practic ca partid electoral, PNM a constituit, la nivel local, forumul elitelor maghiare, iar la nivel regional a controlat o parte semnificativă a subvențiilor primite din Ungaria. Un alt domeniu al politicii independente a PNM este activitatea de protecție a minorităților internaționale. Despre asta vom vorbi separat.

Viața politică a României în anii 1930 a fost determinată de regele Carol II, respectiv de lupta dintre cele două mari partide și Garda de Fier. În această situație, politica față de maghiari a statului național a stat sub semnul practicii identificate ca mișcare antirevizionistă, de anihilare a pozițiilor maghiarimii. Obligat să înfrunte cele mai grosolane acuzații și legislația discriminatorie, PNM a fost pus tot timpul într-o situație defensivă. De aceea, liderii partidului au dorit, pe de o parte, să excludă negreșit problema minorităților din luptele politice ale partidelor românești pentru ca, în timpul crizei economice, diferitele partide, în slăbiciunea lor politică, să nu poată folosi propaganda antiminoritară ca instrument. Pe

102 Idem, *Az Országos Magyar Párt regionális választási eredményei [Rezultatele alegerilor regionale ale Partidului Național Maghiar]*, în Bárdi Nándor, Pál Judit (editori), *Székelyszöld története 1867-1990 [Istoria Ținutului Secuiesc 1867-1990]*, vol. III, Odorheiu Secuiesc, BTK TTI – EME – HRM, 2016, p. 471-478.

103 Idem, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről, op. cit.*, p. 429-430.

de altă parte, stăruiau în obținerea unui document orientativ privind politica națională (lege, rezoluție parlamentară etc.), care să poate fi invocat și în forurile internaționale.¹⁰⁴ În acest domeniu însă, au eșuat, deoarece partidele majoritare au compromis dezbaterile despre modernizarea României Mari în polemici parlamentare și de presă privind politica națională și apărarea integrității. Principalul rezultat al atitudinii neabătute împotriva prejudicierii intereselor maghiarilor a fost constituirea și menținerea comunității politice maghiare de sine stătătoare, respectiv zădărnicierea unei părți a măsurilor antiminoritare.

La 31 martie 1938, un decret-lege regal a dizolvat partidele și asociațiile politice românești. După negocieri cu foștii lideri ai PNM, cu episcopii maghiari, cu Miklós Bánffy și Pál Szász, ungurii în ansamblu s-au alăturat *Frontului Renașterii Naționale* (FRN)¹⁰⁵. Acest lucru a adus cu sine o nouă strategie în politica națională, în cadrul *sistemului corporativ*. Conform acordului semnat la 17 ianuarie 1939, maghiarii au înființat secții separate pentru fiecare așezare, organizațiile lor profesionale s-au alăturat și ele corporațiilor profesionale naționale și au avut posibilitatea să înființeze o organizație economică, socioculturală unitară. György Bethlen și Miklós Bánffy aveau abordări diferite despre toate acestea. Potrivit lui Bethlen, în condițiile date, nu era nevoie de impunerea unei organizații. În schimb, Miklós Bánffy a considerat că este important ca maghiarii să fie recunoscuți drept comunitate națională și să se organizeze conform *sistemului corporativ*. Astfel, la 11 februarie 1939, sub conducerea sa, a luat ființă la Cluj, în cadrul *Frontului Renașterii Naționale* – ca secție maghiară a acestuia – Comunitatea Populară Maghiară din România (*Romániai Magyar Népközösség – RMN*): „reprezentarea națională generală și colectivitatea populară de muncă a tuturor maghiarilor din România”. Cu excepția lui György Bethlen și Elemér Jakabffy, foștii lideri ai PNM și-au asumat, cu acordul Budapestei, un rol și în CPRM. Constituirea organizațiilor locale și îndrumarea acestora au rămas, cu excepția Clujului și a patru județe, în mâna vechii conduceri a PNM. Activitatea de organizare a fost realizată, pe de o parte, de „noua” generație din fruntea vieții publice maghiare (de ex. Miklós Bánffy, Pál Szász, Imre Mikó, Béla Szentkereszty, János Kemény, Áron Tamási), iar, pe de altă parte, de noii episcopi ajunși în fruntea Bisericilor istorice ungurești (episcopul romano-catolic Áron Márton, episcopul reformat János Vásárhelyi și episcopul unitarian Béla Varga). CPRM a organizat sistemul de înregistrare socială de vecinătate bazat pe principiul solidarității. Au fost create secții care au acoperit cele mai diverse domenii ale vieții sociale, economice și culturale, organizația și diferitele servicii comunitare structurându-se în sistem corporativ. Comunitatea Populară a reușit să realizeze integrarea muncitorimii social-democrate maghiare, întrucât în această perioadă și muncitorimea românească se organiza deja pe bază națională. Asociația Economică Maghiară din Transilvania, condusă de Pál Szász, ce reunea peste 40.000 de fermieri, i-a integrat pe agricultorii maghiari în CPRM. Meșteșugarii maghiari au fost organizați odată cu înființarea Asociației Naționale a Meșterilor Maghiari (28 ianuarie 1940). În ciuda tuturor acestor rezultate impresionante, securitatea juridică a maghiarilor din România s-a deteriorat rapid după primul arbitraj de la Viena. O mare parte din puterea CPRM de a preveni și remedia nemulțumirile devenite obișnuite (relocări, probleme de cetățenie, muncă forțată și rechiziții etc.) a fost „irosită”.¹⁰⁶ Activitatea organizației a fost sever restricționată de guvern în mai 1940. În iunie, când *Frontul Renașterii Naționale* a fost transformat în *Partidul Națiunii*, ungurii au rămas în afara organizației. Însemnătatea Comunității Populare a fost că a dovedit că, într-o situație critică, elita politică maghiară a fost capabilă să mobilizeze rezerve care, folosind avantajele sistemului corporativ, puteau fi organizate ca o comunitate independentă, chestiune paradoxală în condițiile unei dictaturi.

Dacă simplificăm foarte mult pozițiile strategice, putem, pe de o parte, să le categorisim în funcție de forțele românești cu care anumite grupuri ale elitei minoritare au dorit să coopereze. Astfel, György Bernády și elita economică, în cea mai mare măsură asemenea sașilor, au căutat contactul cu partidul de guvernământ în funcție, în principal cu Partidul Național-Liberal. Alții s-au gândit la autonomia și cooperarea transilvăneană, bazându-se pe Partidul Național Țărănesc (József Sándor, Károly Kós). Iar politicienii de centru ai PNM (Elemér Gyárfás, József Willer, Elemér Jakabffy) au avut încredere în Partidul Populului condus de generalul Averescu, care avea o bază și o încorporare istorică electorală mai slabă. O altă

104 Idem, *Pártpolitika és kisebbségpolitika. A romániai Országos Magyar Párt javaslatá és annak visszhangja 1934-35-ben [Politica de partid și politica națională. Propunerea Partidului Național Maghiar din România și ecoul său în 1934-35]*, în „Magyar Kisebbség”, nr. 3-4, 1998, p. 128-185.

105 FRN - înființat sub dictatura regală la data de 16 decembrie 1938.

106 Idem, *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről, op. cit.*, p. 433-437.

opțiune este evaluarea deciziilor PNM din perspectiva integrării proprii societăți. În această împrejurare – asemănător cazului Cehoslovaciei, dar mai pregnant –, *protecția fracțiunii naționale și organizarea societății* pot fi separate. Emil Grandpierre, István Ugron, György Bethlen și conducerea mai restrânsă a partidului din Cluj, precum și, până în anii 1930, liderii Bisericii au considerat că cele mai importante aspecte sunt stabilitatea instituțională și lupta împotriva violărilor din domeniul dreptului. Comparativ cu acestea, mișcările de reformă, neconținut înnoite, aveau în vedere modernizarea societății maghiare din Transilvania, formularea de noi norme caracteristice și aplicarea lor. Astfel de mișcări de construcție socială au fost activitățile organizatorice ale lui Károly Kós și István Kecskeméthy (1921, 1928) din Partidul Popular Maghiar, campania președinției Partidului Național Maghiar a lui György Bernády și revitalizarea conducerii orașului Târgu Mureș (1924, 1926–1927), încercarea Grupului de Reformă condus de Miklós Krenner (1927) de democratizare a PNM, activitatea Cercului Social (1925), Tineretul Transilvan (1930–1940), Creditul (1935–1944) și Întâlnirea de la Târgu Mureș (1937) – noi experimente social-creștine de constituire a normelor minoritare.¹⁰⁷ În spatele acestora, s-au aflat indirect, cu un rol de protecție și control, Miklós Bánffy și rețeaua sa de contacte, motiv pentru care aceste mișcări n-au ajuns niciodată în punctul în care „unitatea maghiară” să se destrame.

4.3. Activitatea internațională

Dincolo de participarea la relațiile dintre Ungaria și statele succesoare, partidele minoritare au mai avut încă alte două oportunități pentru activități internaționale. Ele au putut să participe la activitatea organizațiilor internaționale și să acționeze ca reclamanți în procedurile de protecție a minorităților din Societatea Națiunilor/ Liga Națiunilor.

Uniunea interparlamentară a fost înființată în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea ca alianță între parlamente, pentru a sluji la dezvoltarea de relații pașnice între state. Membrii săi puteau fi reprezentanți ai anumitor parlamente naționale. După Primul Război Mondial, în 1923 a fost înființat Comitetul pentru Probleme Etnice și Coloniale, care s-a ocupat de mai multe ori de protecția minorităților. Cu o ocazie, în februarie 1923, József Willer din România (ulterior deputat în Parlament) a ținut, din însărcinarea lui Sámuel Jósika, un discurs la o conferință organizată la Paris. El a susținut acceptarea minorităților ca persoane juridice – fără niciun rezultat deosebit. Ulterior, ungurii din România nu au mai fost reprezentați.

Uniunea Ligilor Societății Națiunilor a fost întemeiată pentru a promova ideea Societății Națiunilor, iar din 1921 aceasta a înființat și un Consiliu al Minorităților, care a făcut cu puțință ca, în cadrul unei țări, să se formeze și ligi minoritare separate. Asociația a fost înființată în România în 1927, dar admiterea sa a durat până în 1930, din cauza împotrivirii Asociației Ligii Populare Române. Cel mai important forum internațional al minorităților dintre cele două războaie mondiale a fost Congresul European al Naționalităților, fondat de Ewald Ammende, care, din 1925 până în 1938, a ținut câte o conferință de trei zile în fiecare an. Vreme de paisprezece ani, 49 de grupuri minoritare au trimis reprezentanți la conferință cel puțin o dată. (Până în 1933, 13 grupuri și-au anunțat plecarea din cauza tendințelor germane, care contrastau puternic cu percepția comunităților evreiești.) Cele trei grupuri minoritare maghiare erau reprezentate de fiecare dată la congres. Pregătirea congreselor și rezoluțiile adoptate acolo erau în atribuția comitetului său anual. La Viena, aveau un birou permanent. Erau socotite principii de bază că Societatea Națiunilor este un forum legitim pentru protecția minorităților și că statele individuale nu pot face obiectul unor critici concrete. Acest lucru a condus conferințele într-o direcție teoretică, ele devenind însă, în același timp, forumuri pentru conturarea autonomiilor culturale și naționale minoritare, ca viziune europeană.

Dintre participanții maghiari (16 în total), la conferințe cel mai adesea au participat Géza Szüllő, Elemér Jakabffy și Leó Deák. În același timp, Arthur Balogh din România și Ernő Flachbart din Cehoslovacia au fost experții definatorii. Ungurii au solicitat în mod constant analiza practică a situației și au

107 Gábor Egry, *Nép, nemzet, állam, társadalom: népszolgálok közösségkép és közösségszervezés az erdélyi magyar politikában, 1918-1944* [Popor, națiune, stat, societate: o imagine comunitară de slujire a poporului și organizare comunitară în politica maghiară din Transilvania, 1918-1944], în Bárdi Nándor, Tamás Gusztáv Filep, József Lőrincz (editori), *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében* [În serviciul oamenilor. Forme de angajament comunitar în istoria minorităților maghiare], Bratislava, Kalligram, 2015, p. 48-71.

reușit să realizeze publicarea unei imagini a situației europene bazate pe aspectele similare.¹⁰⁸ Pe lângă schimbul internațional de experiențe, conferințele au oferit, de asemenea, un forum unic pentru liderii minorităților maghiare de a se întâlni și a se consulta între ei. În acest mediu, Géza Szüllő din Cehoslovacia și apoi János Esterházy n-au avut o relație bună cu Ewald Ammende, fondatorul congresului, și cu Josip Wilfan din Slovenia, din cauza radicalismului cu care-și exprimau nemulțumirea. Jakabffy, pe de altă parte, a jucat un rol de mediator pe tot parcursul conferințelor, dar nu a mai participat la ultimele două. (Fără știința reprezentanților maghiari, organizatorii l-au invitat pe Ferenc Basch, care critica cu asprime politica națională a guvernului ungar, și nu pe liderul Asociației Culturale Populare Germane, loiale Budapestei.) Cadru (financiar) al congresului a fost asigurat de ministerele de externe german și ungar, iar un factor cu adevărat determinant – mai ales după moartea lui Ammende, în 1936 – a fost Werner Hasselblatt, șef de cabinet al Asociației Europene a Grupurilor Populare Germane.¹⁰⁹

Cel mai important mijloc pentru protecția minorităților între cele două războaie mondiale a fost *procedura de plângere prin intermediul Secretariatului General al Societății Națiunilor*. În esență, organizațiile și indivizii puteau solicita protecție sau reparații din partea propriului stat în cazurile de încălcare a tratatelor minorităților. Personalitatea juridică internațională a reclamanților n-a fost însă recunoscută, Consiliul însuși decidea cu ce chestiuni să se ocupe, în cadrul procedurilor consultând doar statul reclamat, apoi tot el decidea dacă este mulțumit de acel răspuns guvernamental. Dintre cele 900 de petiții primite la secretariat între 1920 și 1939, 473 au fost acceptate. Dintre acestea, 90 au avut relevanță maghiară.

Petiții înaintate Societății Națiunilor în probleme minoritare maghiare.¹¹⁰

Statul reclamat:	Cehoslovacia	România	Iugoslavia	Total
1920-1925	15	12	5	32
1926-1930	4	5	7	16
1931-1935	5	22	6	33
1936-1939	0	8	1	9
Total	24	47	19	90

Până în 1937 inclusiv, Imre Mikó a urmărit ce s-a întâmplat cu cele 40 de plângeri de până atunci înaintate la Societatea Națiunilor privitoare la maghiarii din România. Dintre acestea, 2 sunt bisericești cu caracter internațional, 11 sunt din Ungaria (5 guvernamentale, 6 din partea unor asociații), iar 27 sunt din România, dintre care 15 au fost depuse de PNM. În ceea ce privește conținutul lor, 13 au fost reclamații legate de școală și biserică, 9 s-au ocupat de prejudicii ivite în urma reformei funciare, câte 4 petiții au vizat examene de limbă și revocarea funcționarilor, respectiv au avut caracter general, iar 3 au avut ca obiect securitatea personală și a bunurilor. Din 40 de plângeri, 35 s-au încheiat până la sfârșitul anului 1938. În 23 dintre aceste cazuri, Secretariatul General (sau comitetul celor trei ori al celor cinci) n-a admis plângerea sau a acceptat răspunsul guvernamental. Au fost luate măsuri în 12 cazuri. În 5 cazuri, aceasta a însemnat compensație materială, în 2 a fost vorba de modificări de lege (legea învățământului privat, codul penal), în 2 de revocări de măsuri (examen de limbă pentru profesori din școli confesionale, proporție etnică în întreprinderi), iar în 2 de concesiile privind utilizarea limbii.¹¹¹

În ce privește integrarea politică în România, activitatea internațională – în special, plângerile adresate Societății Națiunilor – a fost importantă în sensul că ea a reprezentat și o condiție de bază pentru negocierile dintre PNM și partidele românești de guvernare în anii 1920. Întrucât nu se puteau purta negocieri privind cooperarea, în condițiile în care puterea executivă de la București era reclamată la organizații internaționale. De fapt, la aceste plângeri s-a apelat atunci când posibilitățile politicii de pact în România au fost epuizate de elita politică maghiară.

108 *Nationalitäten*, 1931.

109 Ferenc Eiler, *Magyar résztvevők és kapcsolati hálók az Európai Nemzetiségi Kongresszuson (1925-1939) [Participanți maghiari și rețele de legături la Congresul european al naționalităților (1925-1939)]*, în „Kisebbségkutatás” nr. 1, 2007, p. 19-51.

110 Miklós Zeidler, *op. cit.*, p. 80.

111 Imre Mikó, *Az 1938-as román kisebbségi statútum és végrehajtási utasításának ismertetése [Descrierea statutului minorității române din 1938 și instrucțiunile de punere în aplicare]*, în „Hitel”, nr. 3, 1938, p. 584.

4.4. Practici și modele de integrare

Ca rezumat al studiului, aș dori să categorisesc prin enumerare metodele prin care maghiarii ajunși în situația de minoritari s-au organizat pe baze instituționale în cadrul sistemului politic românesc.

1. *Reprezentanți individuali în cadrul partidelor majoritare, ca preținși sau reali reprezentanți ai intereselor sau – organizatori de limbă maternă în cadrul partidului – ca mobilizatori:* În România, așa îi putem considera pe reprezentanții ajunși în parlament la alegerile din 1919–1922 și care s-au poziționat și după 1922 în Partidul Național-Liberal (József Fáy, Endre Morvay, Lajos Daniel, Gábor Szabó, András Ébert, Géza Kiss).
2. *Formațiuni de partid maghiare afiliate partidelor majoritare:* Partidul Național Secuiesc Unit și Democrat Maghiar (Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt) (1919–1920, Partidul Poporului), Partidul Democrat Independent (Független Demokrata Párt) (1920, Partidul Național Român), Asociația Economică Maghiară (Magyar Gazdasági Szövetség) (1931, Partidul Național-Țărănesc), Partidul Micilor Fermieri Maghiari (Magyar Kisgazdapárt) (1933, Partidul Național-Țărănesc), Uniunea Națională a Muncitorilor Maghiari (Magyar Dolgozók Országos Szövetsége) (1934–1940, Partidul Comunist din România).
3. *Partid maghiar într-o coaliție electorală cu un partid aparținând națiunii majoritare:* Partidul Național Maghiar (*Országos Magyar Párt*): 1926, alegerile comunale – Partidul Național-Liberal; 1926 – Partidul Popular (*[Magyar] Néppárt*); 1938 – Partidul Național Creștin Octavian Goga.
4. *În sistemul politic corporativ (dictatura regală) ca secție:* Comunitatea Populară Maghiară din România (*Magyar Népközösség*) (1939–1940).
5. *Blocul minorităților – pentru colaborare electorală:* Partidul Național Maghiar (*Országos Magyar Párt*) – Partidul German (1927).
6. *Ca partid politic independent la alegerile parlamentare:* Partidul Național Maghiar (*Országos Magyar Párt*) (1926–1938).
7. *Organizație politică, ca o cvasi-autogovernare a comunității minoritare:* Alianța Maghiară (*Magyar Szövetség*), 1921–1922; Comunitatea Populară Maghiară din România (*Magyar Népközösség*), 1938–1940.

Pe baza celor schițate în studiu, putem distinge trei modele de afirmare a intereselor.¹¹² *Asigurarea interesului individual* înseamnă, de fapt, tratative individuale de pe poziții schimbătoare de putere, bazate pe legături personale. Din aceasta fac parte politicienii maghiari din partidele majoritare românești și cehoslovace.

Modele organizatorice de integrare pot fi socotite pactele politice, când – prin vot etnic – funcționează procese centralizate de negociere. Astfel pot fi considerate pactele electorale ale Partidului Național Maghiar (*Országos Magyar Párt*) din România, activitatea lui Miklós Bánffy ca lider al Comunității Populare Maghiare (*Magyar Népközösség*) din România în cadrul Frontului Renașterii Naționale.

Al treilea model acționează din capul locului – *prin asociere în vederea recunoașterii personalității juridice a comunității* (discursuri autonomiste) – ca autogovernare comunitară și așteaptă de la schimbarea circumstanțelor externe traducerea în viață a rolului de autogovernare efectivă. Acesta e rolul pe care au urmărit să-l obțină secțiile Alianței Maghiare (*Magyar Szövetség*) din România (1921–1922), respectiv cele ale Comunității Populare Maghiare (*Magyar Népközösség*) (1938–1939).

Insistența anumitor partide în ceea ce privește dreptul la autodeterminare a fost cât se poate de ferm prezentă – din perspectiva modului în care vedeau tratatul de pace de la Trianon și constituția statului național – atât la partidele de stânga, cât și la partidele burgheze din România și Cehoslovacia. Această insistență privind dreptul la autodeterminare a fost însă punctul pe care nu l-au depășit niciodată în procesul de integrare în sistemul politic al statului succesor.

112 Punerea lor originală în aplicare: Tamás Kiss, Tibor Toró, István Gergő Székely, *Erdélyi magyarok: kisebbség, politikai közösség vagy diaszpóra? [Ungurii din Transilvania: minoritate, comunitate politică sau diaspora?]*, în Bárdi Nándor, Éger György, Filep Tamás Gusztáv (editori), *Magyarok Romániában 1990-2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról [Maghiarii din România 1990-2015. Studii despre maghiarii din Transilvania]*, Cluj-Napoca, EME-Kriterion, 2017, p. 226-228.

În acest proces de integrare, au fost – dual – prezente deopotrivă adaptarea și integrarea. Prima – ca *acomodare* – înseamnă că vor să-și pună comunitatea în situația care să îi permită să-și exprime identitatea în mod public, instituționalizat, să-și trăiască viața ca atare, să o protejeze față de majoritate. Toate acestea sunt realizate într-o sferă de acțiune minoritară bine definită (după exemplul sașilor). Iar prin *integrare*, ar vrea să pună în aplicare o strategie care să consolideze, și în comunitatea etnoculturală, identitatea de cetățean și să făurească relații care să depășească liniile de fractură etnice, să creeze, în termenii actuali, o imagine de sine și un statut de conațiuine.

Deoarece știm de-acum continuarea poveștii – colapsul statelor care au marcat sfârșitul de epocă și realizarea parțială a obiectivelor revizionismului maghiar –, se poate pune întrebarea în ce fel s-a schimbat, dincolo de adaptare și integrare, atitudinea acestor comunități față de procesul de revizuire.¹¹³ (Declarațiile politicianilor maghiari de după 1938 sunt – lesne de înțeles – destul de unilaterale, deci nu ne lămuresc în această chestiune.) Poate ne apropiem de tabloul real dacă, în siajul presei vremii și din documentația personală ne vom plasa cronologic în acest sistem de relații și vom izola punctele critice:

Între 1920 și 1922, în fracțiunile naționale maghiare *se conștientizează* condiția minoritară, necesitatea confruntării cu această stare și a adaptării la ea.

Între 1925 și 1927, devine clar din punct de vedere politic că în nicio țară nu există aliați regionali în realizarea autodeterminării maghiarilor și *nu se poate miza pe descentralizarea statului național*.

În jurul anilor 1928–1929, apare un fel de *dorință utopică de stabilitate*, după aplanarea condiției marginale.

Pornind de aici, în anii 1930 devin prezente deopotrivă *edificarea unei societăți minoritare* specifice, *dezvoltarea de competențe minoritare*, iar din 1932–1933 începe, de asemenea, să se nutrească *speranța schimbării situației internaționale*.

Apoi, în anii 1937–1940, își fac apariția credința și convingerea că revizuirea va pune capăt situației de minoritate.

În raport cu acestea trebuie pusă în balanță activitatea politică din perioada interbelică a partidelor minoritare maghiare de apărare a intereselor minorității.

5. Sistemul instituțional social al minorității maghiare

Începând din a doua jumătate a anilor '20, în publicistica maghiară și în imaginea de sine a opiniei publice maghiare din România se generalizează conceptul de societate, aspect prezent teoretic în studierea universului existențial cotidian din anii '80 și '90.¹¹⁴ Între cele două războaie mondiale, prin aceasta se înțelegea mai cu seamă sistemul de instituții sociale de limbă maghiară organizat de maghiarii din România, care, pe lângă strategia de integrare politică, a oferit deopotrivă, similar acesteia, protecție împotriva intervențiilor externe, circumscriind, în același timp, lumea lui „noi” și „ei” și creând, prin societatea lor paralelă, o structură independentă, asincronă față de putere, dătătoare de confort și siguranță.

Cel mai extins sistem instituțional al maghiarilor din România au fost comunitățile bisericești și *rețeaua școlară* întreținută de acestea.¹¹⁵ În perioada schimbării puterii statale, Consiliul Dirigent de la Sibiu (membrii săi erau liderii românilor transilvăneni) a prevăzut că problema educației minorităților va fi asigurată în modalitatea existentă în Ungaria: cu participarea Bisericilor.¹¹⁶ De aceea, după desființarea a peste trei sferturi dintre instituțiile de învățământ maghiare sau transformarea lor în școli cu limba de predare română, Bisericilor maghiare le-a fost permisă organizarea de școli. Încă din anul școlar 1919/2020, Bisericile au înființat 403 de școli elementare noi, 33 de școli elementare superioare, 7 școli

113 Sz. Ferenc Horváth, *op. cit.*, p. 275-286.

114 István Sulyok, *A kisebbségi kérdés szociológiai oldala [Latura sociologică a chestiunii minorităților]*, în „Erdélyi Múzeum”, nr. 4-6, 1931, p. 170-181.

115 Despre sistemul de instituții și școlile patronate de Biserică, vezi: *Erdélyi Magyar Évkönyv (1919-1929)*, p. 31-72.

116 Endre Barabás, *A magyar iskolaügy helyzete Romániában [Situația școlarizării maghiare în România]*, în „Kisebbségi Körlevél”, nr. 3, 1943.

superioare de comerț, respectiv 7 licee, 4 școli pedagogice și 1 școală pedagogică superioară¹¹⁷. În circumstanțele schimbătoare ale politicii școlare reduționiste (1920–1922), apoi discriminatorii (1923–1940), Bisericile maghiare din Transilvania au întreținut – și în 1926/1927 – 600 de școli.¹¹⁸ În absența sprijinului de stat, întreținerea școlii a fost „gospodărită” de Biserici și de societatea minoritară. Pentru distribuirea ajutoarelor venite din Ungaria în scopul organizării școlilor, al elaborării programelor și apărării intereselor, a funcționat, încă de la sfârșitul anului 1918, *Consiliul Interconfesional* – deja amintit la politica de subvenționare –, cu participarea delegaților specialiști în probleme de învățământ ai Bisericilor reformată, catolică, unitariană și evanghelică.¹¹⁹ Acest organism consultativ a funcționat din 1926 sub denumirea de Comitet pentru Educație al PNM. Asigurarea pregătirii universitare – în lipsa unei instituții maghiare independente – s-a făcut sub îndrumarea comună a colegiilor confesionale înființate la Cluj. În 1928, s-a format, din reprezentanți ai Bisericilor reformată, catolică și unitariană, precum și ai PNM, așa-numitul *Comitet de Studiu (Tanulmányi Bizottság)*.¹²⁰ Lajos György a fost numit, din partea Bisericilor, inspector de studii, organizând, în scurtă vreme – cu ajutorul foștilor profesori universitari maghiari –, în colegiile confesionale, mai multe seminarii, pe specialități, pentru maghiarii care studiau la universitatea românească. Studenții care locuiau la un cămin aflat în proprietatea Bisericii sau care primeau bursă de la una dintre Biserici sau din partea PNM trebuiau să participe la aceste seminarii.¹²¹ În sensul de astăzi, un fel de universitate alternativă era susținută în organizarea colegiilor confesionale.

Cele mai extinse organizații sociale ale Bisericilor au fost *asociațiile de femei organizate pe confesiuni*. La Congresul Consiliului Național al Femeilor Române din octombrie 1925, 75 de asociații de femei maghiare din Transilvania au format Secretariatul Central al Femeilor Maghiare. Această formațiune a organizat, în noiembrie 1928, Primul Congres al Asociațiilor Maghiare de Femei și de Caritate din Transilvania, ocazie cu care 107 de asociații de femei s-au alăturat secretariatului central.¹²² Cea mai mare și mai cuprinzătoare dintre aceste organizații a fost *Societatea Surorilor Sociale* a Bisericii Catolice, care se ocupa pe bază profesională de îngrijire pastorală și protecția familiei. Aceasta a făcut, și ea, parte din *Asociația Femeilor Catolice*, care a activat în diferite departamente. Asistența socială a asociației s-a axat pe ajutorarea săracilor, pe acțiuni de protecție a familiei și de trimitere în vacanță, pe organizarea prevenirii traficului de fete și organizarea educației morale a slujnicelor. Scopul *Asociației Femeilor Reformate* a fost conștientizarea vieții religioase și activitatea caritabilă, de binefacere. În 1930, avea aproximativ 12.000 de membre în 444 de comunități bisericești. *Asociația Femeilor Unitariene* a fost activă în 42 de parohii. Ea urmărea încurajarea, ajutorarea și cooperarea reciprocă, astfel încât toate femeile să-și îndeplinească îndatoririle religioase, morale, familiale, sociale și naționale. Secretariatul Central – a cărui conducere era formată din soții de personalități publice influente¹²³ – a făcut demersuri pentru diferite asociații caritabile la autoritățile competente, a furnizat informații în domeniul protecției familiei, a mamei și a femeilor în general, a acționat pentru educarea fetelor în limba maghiară și a organizat vacanțe, ajutoare și sprijin școlar. Dar, dincolo de toate acestea, cea mai mare însemnătate a acestor asociații de femei a fost dată de faptul că au menținut instituțiile vieții sociale maghiare, cum ar fi balurile, chiar și în condițiile stării aproape continue de asediu din Transilvania. Autoritățile românești au fost mult mai îngăduitoare cu ele decât cu alte organizații minoritare, astfel încât au căpătat mai ușor permisiunea să organizeze evenimente. În același timp, au lucrat și ca purtătoare de cuvânt ale unor manifestări de protest și ca activiste electorale ale PNM.

Organizația socială a Bisericii Reformate a fost *Alianța Bărbaților*, care a publicat *Kiáltó Szó* („Strigătul”). *Societatea Literară „Károli Gáspár”* a dorit să-i reunească pe scriitorii și artiștii de confesiune reformată într-o tabără. Și mai importantă a fost *Asociația Populară Romano-Catolică Transilvăneană (Erdélyi Római Katolikus Népszövetség)*, înființată în 1921, cu peste 21.000 de membri în 1937, care susțineau 76 de

117 *Erdélyi Magyar Évkönyv (1919-1929)*, p. 73-84.

118 *Ibidem*; Attila Gidó, *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*, op. cit.

119 În a doua jumătate a anilor '20, ocazional au participat la consfătuiri și rabini.

120 Programa anului de învățământ 1929/1930: Comitetul de studiu, 2000.

121 Nándor Bárdi, *Keleti Akció [Acțiunea din Est]*, în „Regio”, nr. 3, 1995, p. 112-114, 131.

122 *Erdélyi Magyar Évkönyv (1919-1929)*, p. 154-159.

123 *Ibidem*. Membrele conducerii Secretariatului Central al Femeilor Minoritare Maghiare din România: soția baronului Pál Huszár; soția contelui György Bethlen; soția dr. Lőrincz Mikó; baroana Margit Mannsberg; baroana Irma Zeyk; soția lui István Sulyok. Președinta Asociației Femeilor Reformate, soția dr. Sándor Makkai; președinta Asociației Femeilor Unitariene, soția dr. György Boros – amândouă soții de episcopi.

asociații de celibatari, 36 de coruri, 11 formații muzicale, 6 cercuri de lectură, 2 centre de zi, 10 asociații sportive, respectiv secția de îngrijire a săracilor, cea pedagogică, medicală, studentească, culturală și de presă. În 1928, a fost înființată *Academia Catolică Transilvană (Erdélyi Katolikus Akadémia)*, care a funcționat pe departamente: unul științific, unul literar, altul de științe sociale și de jurnalism.¹²⁴

Activitatea de glorioasă tradiție a asociațiilor maghiare transilvane de educație generală din perioada în discuție s-a limitat, în mare parte, la păstrarea valorilor instituțiilor. Biblioteca și colecțiile *Societății Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum-Egyesület – EME)* au fost utilizate de Universitatea din Cluj, care nu a plătit chirie. Societatea s-a întreținut din închirierea a două proprietăți pe care le-a primit ca donație. Personalitatea sa juridică a fost recunoscută abia în 1924 și, respectiv, 1926. Funcționarea i-a fost supravegheată de Ministerul Culturii, care din 1925 a împuternicit un comisar guvernamental să-i controleze activitatea. Întrucât Societatea Muzeului Ardelean n-a avut posibilitatea să-și sporească și să-și întrețină colecțiile conform obiectivului-program al contelui fondator Imre Mikó – deoarece ele au trecut în gestiunea universității românzate –, ea s-a ocupat, mai cu seamă, de popularizarea cunoștințelor științifice. După 1913, cele patru departamente (științe umaniste, limbă și istorie; medicină; științele naturii; drept și științe politice) au început să organizeze din nou întâlniri itinerante abia în 1930. Societatea funcționa cu aproximativ 1.000 de membri. Pe lângă lecturi, cea mai importantă activitate a sa a fost editarea revistei științifice *Erdélyi Múzeum* („Muzeul Transilvan”).¹²⁵

Cadrul financiar al *Societății Transilvane de Educație Generală (Erdélyi Közművelődési Egyesület – EMKE)* a dispărut aproape complet odată cu schimbarea puterii statale. Personalitatea juridică i-a fost recunoscută de-abia în 1935, împreună cu statutul. Între cele două războaie mondiale, activitatea sa a fost nominală.¹²⁶

Societatea Economică Transilvană (Erdélyi Gazdasági Egyesület), înființată în 1844, n-a avut sucursale sătești decât cu începere din 1936, când a preluat președinția Pál Szász. Ulterior, Societatea a inițiat o amplă activitate de informare, urmărind, în primul rând, interesele micilor ferme rurale și reprezentându-le interesele. În doar câțiva ani, aproape 40.000 de fermieri au fost organizați în Societate.¹²⁷

În 1929, editorii *Almanahului maghiar transilvan (Erdélyi Magyar Évkönyv)* aveau informații despre aproximativ 195 de cercuri de lectură și cluburi maghiare transilvane, cu circa 16.000 de membri. Doar 14 dintre ele s-au format după 1919. Astfel, majoritatea acestor instituții erau *cazinouri*, respectiv *cercuri de meserii și de lectură* fondate înainte de război. Au păstrat mai degrabă doar cadrul și tradițiile vieții comunitare, dar putere de mobilizare n-au mai prea avut.¹²⁸ În schimb societățile corale au fost înființate într-un ritm cât se poate de susținut. În 1930, existau 160 de astfel de societăți, dintre care 150 erau membre ale *Asociației Cântecului Maghiar din România (Romániai Magyar Dalosszövetség)*. (Cei puțin peste o mie de membri în 1919, de șapte ori mai mulți în anii 1930.) În urma competițiilor zonale regulate, între 1923 și 1938 au avut loc concursuri naționale de șase ori. Președintele asociației, Ödön Inczedy-Jocksman, a fost și vicepreședintele executiv al PNM, astfel încât organizația, la fel ca asociația femeilor, a fost strâns legată de partid.¹²⁹

Din 1924, pe lângă PNM a funcționat – cu un termen de azi – un atelier intelectual care, grupat în jurul ziarelor *Magyar Nép* („Poporul maghiar”) și *Páosztortűz* („Foc de păstori”), viza organizarea socială, morală, culturală și economică a „poporului maghiar din Transilvania”.¹³⁰ Cercul condus de Lajos György și Domokos Gyallay a studiat programatic istoria și funcționarea sistemelor de autoorganizare a sașilor și a șvabilor, a stabilit relații cu cercurile progresiste săsești și românești ale vremii și a început să organizeze industria meșteșugărească maghiară pe baze cooperatiste. Această asociație a fixat deja menționatul

124 *Ibidem*.

125 Lajos Kántor, *Az Erdélyi Múzeum-egyesület problémái [Problemele Societății Muzeale Transilvane]*, în „Magyar Kisebbség” nr. 9, 1930, p. 309-328.

126 Sándor Kacsó (editor), *Erdélyi Magyar Évkönyv, 1937 [Anuarul maghiar al Transilvaniei, 1937]*, Brașov, Brassói Lapok, 1937, p. 84-86.

127 Béla Demeter, József Venczel, *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája a román impérium alatt [Activitatea Societății Economice Maghiare Transilvane sub stăpânirea românească]*, Budapesta, Patria, 1940.

128 Cercuri de lectură și de parteneriat, în *Erdélyi Magyar Évkönyv (1919-1929)*, p. 121-135.

129 Bertalan Tárca, *Romániai Magyar Dalosszövetség [Liga Cântului Maghiar din România]*, în *Erdélyi Magyar Évkönyv, 1937 [Anuarul Maghiar din Transilvania, 1937]*, volum editat de Sándor Kacsó, Brașov, ÁGISZ, p. 86-88.

130 Despre activitatea asociației: Nándor Bárdi, József D. Lőrincz, Gusztáv Tamás Filep (editori), *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében [În slujba oamenilor. Forme de angajament comunitar în istoria minorităților maghiare]*, Budapesta, Calligram, 2014, p. 362-369.

program de formare universitar-colegială maghiară, a început înregistrarea studenților maghiari din Cluj și pregătirea în domeniul științelor economice și sociale a studenților la teologie. Aici trebuie amintit László Fritz, fondatorul secției de statistică a PNM și compilatorul celor mai importante colecții de date referitoare la maghiarii din Transilvania.¹³¹ Pe lângă editarea publicației *Pásztortűz*, Lajos György a condus biblioteca Liceului Catolic (toate lucrările științifice ale vremii apărute în Ungaria erau disponibile aici) și a întocmit bibliografia anuală a literaturii maghiare și a editării de carte din Transilvania în primul deceniu.¹³² Pe lângă seminariile de folclor și de cunoaștere a satului organizate pentru studenții maghiari, Gyallay a publicat săptămânalul *Magyar Nép* (1921–1944). Revista, cu un tiraj de 16.000–18.000 de exemplare, răspundea nevoilor agricultorilor de la sate, meșteșugarilor și negustorilor urbani: a fost o publicație de informare economică și educațională. A promovat tot timpul politica PNM.¹³³

O altă inițiativă – legată de prima – a fost cea a lui István Sulyok. Între 1928 și 1931, a făcut o încercare nereușită, mai întâi de a transforma Societatea Transilvană de Educație Generală și apoi, odată cu înființarea Biroului Juventus, de înființare a unui oficiu cultural similar cu cel al sașilor.¹³⁴ Această instituție, care a funcționat doi-trei ani, a colectat toate datele statistice, rapoartele de situație și informațiile din domeniul organizațiilor profesionale ale maghiarilor din Transilvania. Pe baza acestora, el ar fi dorit să formeze un background la nivel de expertiză pentru cereri și petiții. În absența unei baze financiare, din toate acestea s-a născut „doar” un singur lucru (ca operă a 714 culegători de date!): *Erdélyi Magyar Évkönyv (1918-1929) (Anuarul maghiar transilvan [1918-1929])*, cel mai complet inventar privind condiția din epocă a maghiarilor din România.¹³⁵

Mișcările de tineret și sociale din anii 1930 sunt strâns legate de aceste fenomene organizaționale spontane apărute în a doua jumătate a anilor 1920. Gyallay este unul dintre promotorii cercetării satelor și ai organizării societății locale, iar Lajos György este un susținător – deschis către stabilirea de legături – al generației *Hitel*, în special al lui József Venczel și Béla Kéki.¹³⁶

O parte specifică – complet neexplorată – a autoorganizării minoritare este activitatea *francmasonilor maghiari* din Transilvania. La începutul secolului, existau loji pline de viață în Oradea, Arad, Timișoara și Cluj. Loja „Gábor Bethlen” din Târgu Mureș a fost fondată în 1905 sub conducerea medicului István Péterffy. Liderul francmasoneriei transilvane, sasul Ludwig Servatius de Brașov (fost subprefect), a vizitat în mod regulat Bucureștiul pentru a remedia nemulțumirile minorităților.¹³⁷ În memoriile sale, Péterffy, spre deosebire de Loja „Unió” din Cluj (Marele-Maestru – Jenő Janovics), considera Loja din Târgu Mureș drept centrul activității de protecție a minorităților masonice din epocă.¹³⁸ Pe de o parte, PNM își avea sediul în Cluj și, astfel, cele două instituții ar fi putut fi strâns legate. Pe de altă parte, condițiile din Târgu Mureș erau de așa natură încât problemele puteau fi discutate în mod liber în cadrul lojei. (Adjunctul Marelui-Maestru a fost scriitorul Károly Molter. La Cluj, în lojă s-au aflat și majoritari.) Activitățile lor de

131 László Fritz a fost coeditorul anuarului *Erdélyi Magyar Évkönyv (1919-1929)*; a publicat în revista *Magyar Kisebbség* analize, compilații statistice privind recensămintele, alegerile, învățământul, aspecte confesionale, emigrația, ajutoarele acordate de stat, bugetul, respectiv chestiunile administrative, plângerea formulată de maghiari referitoare la zonele de cultură și a făcut publice rezultatele statisticii minorității germane.

132 Árpád Antal, *György Lajos életműve [Opera lui Lajos György]*, Cluj-Napoca, EME, 1992, p. 78.

133 György Gaál, *A néptanító regényíró [Romancierul institutor]*, în *Domokos Gyallay, Vaskenyéren és tizenhat elbeszélés [Pe pâine de fier și șaisprezece narațiuni]*, București, Kriterion, 1996, p. 5-51.

134 István Sulyok, *Tervezet az EMKE átalakítására (1926) [Proiect pentru transformarea EMKE (1926)]*, în „Magyar Kisebbség”, nr. 3, 2002, p. 81-88.

135 István Sulyok a înființat în 1928 Biroul Juventus, care ar fi trebuit să-și asume sarcinile EMKE, dar, în afara publicării anuarului cu o singură apariție *Erdélyi Magyar Évkönyv (1919-1929)*, altceva important nu a produs. În anii 1930, Sulyok a fost – în calitate de colaborator al publicației *Erdélyi Lapok* – cel mai de seamă propagator în presa transilvăneană al politicii externe și al modelului german de comunitate. În aceeași perioadă, a colaborat, în *Erdélyi Lapok*, cu Árpád Paál, susținând ideile național-socialismului, după care a plecat în Ungaria și a lucrat la publicații de extremă dreaptă.

136 Lajos György l-a cooptat pe Kéki redactor la mai multe publicații (*Erdélyi Irodalmi Szemle, Erdélyi Múzeum, Erdélyi Iskola, Erdélyi Tudósító, Pásztortűz*). József Venczel a fost, între 1930 și 1938, colaborator la Biblioteca Lyceum (Lyceumi Könyvtár). Záhony Éva, *Hitel, Kolozsvár 1935-1944 [Hitel, Cluj, 1935-1944]*, I-II, Budapesta, Fundația Bethlen Gábor, 1991, p. 49, 55.

137 Între cele două războaie mondiale, mai activau loji ungurești la Arad (Concordia), Oradea (Bihar), Brașov (Aurora), Sfântu Gheorghe (Sicilia), Timișoara (Bánát), Satu Mare (Aurora), Baia Mare (Humanitas), Lugoj (Dél), Sighetu Marmăției (Tisza), Caransebeș (Oriens), Deva (Hunyad). Despre istoria dintre cele două războaie mondiale ale lojii de la Oradea: Kupán Árpád, *Szabadkőművesek Nagyváradon [Francmasoni în Oradea]*, Oradea, NAT, 2004, p. 169-207. *A Szabadkőműves*, 2019.

138 Scrisoarea lui István Péterffy (posibil către ministrul de interne al Ungariei), 10 martie 1942, Marosi, 1995.

protecție a minorităților au constat din munci caritative (ajutorarea studenților de la universitate, asigurarea de îmbrăcăminte și burse pentru elevii de liceu, alimentarea cu lapte și pâine a școlărilor) și din gestionarea problemelor „deliberabile pe baze masonice” (violarea drepturilor civile și a libertăților individuale). Cele mai importante „ieșiri” (prin contacte personale și petiții): cu ajutorul lojilor masonice românești s-a reușit trecerea la primele examene de limbă a mai multor mii de maghiari de condiție modestă. Legea care reglementa pensia funcționarilor publici maghiari care nu au depus jurământul față de statul român a fost instrumentată în 1929. Pentru a minimiza impactul Legii naționale privind protecția muncii din 1934, conducătorii lojilor au intervenit pe lângă managerii de întreprinderi și supervizorii de producție locali împotriva concedierii angajaților maghiari.¹³⁹ Loja de 48 de membri (30 de maghiari, 3 sași, 15 evrei) era condusă de o elită protestantă (profesori, pastori). Lojile transilvănene și-au dizolvat asociațiile în 1937 sub presiunea oficială.

Publicitatea internă formatoare a opiniei publice a maghiarilor din Transilvania și-a găsit o expresie concretă în cotidienele și revistele politice, precum și în „parlamentele interne” ale vieții publice specifice (adunările PNM, ședințele Consiliului director al Statusului Catolic Transilvan și ale Consiliului Director al Eparhiei Reformate Transilvane).

În România, între cele două războaie mondiale, au apărut alternativ, în paralel, 25–30 de cotidiene maghiare. Între 1918 și 1924, tirajul cel mai mare l-a avut *Keleti Újság* („Ziarul oriental”), de orientare radical burgheză, socotit la acea vreme cel mai modern, care a apărut la Cluj, sub îndrumarea spirituală a lui Árpád Paál. Din cauza unui conflict de principii cu editorul, o parte dintre jurnaliștii săi (Árpád Paál, József Nyirő, Sándor Kacsó, István Zágoni) au fondat, în 1924, un nou ziar, intitulat *Újság* („Ziarul”). Acesta însă, în pofida tonului său independent și a popularității rapide, a dat faliment în 1927 din cauza lipsei de capital. Cotidianul clujean mai vechi, *Ellenzék* („Opoziția”), apare, în anii 1920, cu liberalismul său burghez și tradițiile de independență, ca fiind mai conservator decât *Keleti Újság*. Între 1925 și 1927, a reprezentat direcția oficială a PNM. La acel moment însă, PNM a achiziționat *Keleti Újság* drept ziarul său oficial, astfel încât *Ellenzék* a putut intra în mâinile grupului lui Miklós Bánffy. În anii 1930, optica acestuia din urmă a stat sub semnul lui Miklós Krenner și Jenő Szentimrei. După formarea Comunității Populare Maghiare din România, a devenit ziarul oficial al organizației. Cel de-al treilea cotidian foarte important, *Erdélyi Lapok*, a apărut la Oradea în 1932, ca organ catolic militant, editat de Árpád Paál. De la mijlocul anilor 1930, în principal ca urmare a publicisticii lui István Sulyok și a polemicii media desfășurate în jurul ei, ziarul a cunoscut o accentuată deplasare spre dreapta.¹⁴⁰ În schimb, odată cu schimbarea directorului, în 1924, apoi a proprietarului, publicația *Brassói Lapok* (Foaia Brașoveană) a devenit, din anii 1930, un ziar burghez radical/ de stânga, cel mai receptiv la problemele sociale, condus de Bertalan Füzi și Sándor Kacsó.¹⁴¹

Dintre reviste, amintim deja menționata publicație de popularizare *Magyar Nép* (1921-1944), cea mai apropiată de PNM, periodicul de protecție a minorităților *Magyar Kisebbség* (1922-1942)¹⁴² – publicație de ținută chiar și din perspectivă comparativă internațională – și reprezentanta literaturii transilvane mai conservatoare *Pásztortűz* (1921-1944).¹⁴³ Cu sprijinul lui Miklós Bánffy, și-a început existența cea mai prestigioasă revistă literară din Transilvania, *Erdélyi Helikon* („Heliconul transilvănean”) (1928-1944). Aici a fost publicată partea cea mai valoroasă a producției literare a epocii. Și-a îndeplinit funcția: organizarea vieții literare maghiare din România. Două reviste, respectiv cercul lor de autori au jucat un rol semnificativ

139 Legea inițiată de Octavian Goga declara întâietatea angajaților „români”, care se putea interpreta drept naționalitate și drept cetățenie. A început să prevaleze însă tot mai mult cea de a doua interpretare. Prevedere întărită de propunerea lui Vaida-Voevod privind introducerea lui *numerus valachicus*, conform căruia românii ar trebui să fie prezenți, în toate ramurile profesionale, în conformitate cu proporția lor la nivel național.

140 Sz. Ferenc Horváth, *Az Erdélyi Lapok ideológiája. Zsidókérdés, katolikus antiszemitizmus és nemzetiszocializmus Erdélyben (1932-1940) [Ideologia publicației Erdélyi Lapok. Chestiunea evreiască, antisemitism catolic și național-socialism în Transilvania (1932-1940)]*, în „Regio”, nr. 3, 2004, p. 101-141.

141 Despre conflictul dintre *Erdélyi Lapok* și *Brassói Lapok*: Sz. Ferenc Horváth, *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái, 1931-1940, op. cit.*, p. 177-180. Despre jurnalistică maghiară din Transilvania, Ernő Ligeti oferă o imagine cuprinzătoare, *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorban [Palmierul sub povară. Viața spirituală a unei generații. 22 de ani de soartă minoritară]*, Cluj, Fraternitas, 1941, p. 26-29, 51-67, 131-135, 183-191. Bibliografia periodicelor, cu o valoroasă introducere statistică: István Monoki, *Magyar könyvtelmeles a román uralom alatt, 1919-1940, II, Hírlapok és folyóiratok [Producția maghiară de carte sub stăpânirea românească, 1919-1940, II, Ziare și reviste]*, Budapesta, MNM–OSZK, 1941.

142 Prelucrarea monografică a revistei o oferă Sándor Balázs, *Lugosi üzenet [Mesaj lugojean]*, Satu Mare, Cercul Kölcsey, 1995.

143 Mária Palotai, *Pásztortűz, 1921-1944. Egy erdélyi irodalmi folyóirat története [Pásztortűz, 1921-1944. Istoria unui jurnal literar transilvănean]*, Budapesta, Argumentum, 2008.

în dezbaterile de științe sociale și ideologice din anii 1930. *Erdélyi Fiatalok* („Tinerii transilvăneni”) (1930-1940), pornită ca publicație a generației de tineri intelectuali care socializaseră deja ca minoritate, acordând atenție problemelor sociale ale satului și proclamând neutralitatea ideologică, a fost editat de Dezső László și Béla Jancsó. În scopul analizării sociologice, statistice și istorice mai profesionale a problemelor, József Venczel și László Makkai au lansat revista *Hitel* în 1935/1936. „Odată cu explorarea realității – ceea ce însemnat pentru ei cunoașterea relațiilor economico-politice, sociale și culturale ale maghiarilor din Transilvania –, ei au dorit să slujească pregătirea științifică a tinerilor intelectuali pentru educația socială.”¹⁴⁴ Ziarul a fost, în același timp, un răspuns de dreapta la căutarea de soluții a revistei *Korunk*, a mișcărilor politice de stânga și a tovarășilor de generație atrași și de partidul comunist.¹⁴⁵

Partea exterioară a presei și publicității interne s-a manifestat în cadrul unor consfătuiri sistematice. Din punct de vedere politic, cele mai importante au fost *adunările generale* ale PNM, care au avut loc la fiecare doi ani, începând cu 1924. Cu prilejul acestora, delegații din organizațiile locale alegeau comitetul executiv al partidului (locurile erau distribuite la sediul partidului), iar acesta delega consiliul prezidențial. Cele mai importante beneficii ale adunărilor generale au fost rapoartele și propunerile unora dintre secțiunile individuale, precum și întâlnirile personale ale reprezentanților secțiilor județene.¹⁴⁶

Consfătuirile anuale ale organelor de conducere ale Bisericilor maghiare au fost mai puțin date la iveală. Cele mai importante sunt *adunările generale* anuale ale *Consiliului de Conducere al Eparhiei Reformate al Transilvaniei* și al *Consiliului de conducere al Statusului Romano-Catolic al Transilvaniei*.¹⁴⁷ În ambele organe cu trecut glorios, mirenii erau majoritari, iar acești reprezentanți erau, în aceeași măsură, personalități determinante în viața publică a maghiarilor (deci în PNM). Pe lângă problemele de susținere a Bisericii, aici s-au luat cele mai importante decizii de politică educațională. Deciziile erau pregătite într-un cerc restrâns în toate cele trei organisme, astfel încât aceste forumuri nu au jucat un rol în conturarea deciziilor, ci în legitimarea lor. Însemnătatea lor a constat totuși în faptul că, menținând neîncetat subliniata „unitate maghiară”, au reușit să integreze multe interese în sfera de competență a partidului și a Bisericilor.

În interiorul publicității interne, se poate observa că, până la sfârșitul anilor '20, dezbaterile și luptele de interes de natură politică s-au calmat. (Datorită virtuților lui György Bethlen de conducător al partidului și din cauza spulberării iluziilor legate de „democrația națională românească” și de politica lui Iuliu Maniu.)¹⁴⁸ În locul acestora, au încercat să clarifice, în dezbateri literare și de istorie a ideilor, problemele

144 Edgár Balogh (editor): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon [Lexiconul literar maghiar din România]*, vol. 2, G-K, București, Kriterion, 1991, p. 251.

145 Este de menționat că orientarea ideologică a intelectualilor grupați în jurul publicațiilor *Erdélyi Fiatalok* și *Hitel* nu poate fi definită prin prisma categoriilor politice de dreapta și de stânga. În centrul gândirii lor politice s-a aflat „omul minoritar”, sau „societatea minoritară”. Analiza lui Sz. Ferenc Horváth despre reviste este cea mai valoroasă: Sz. Ferenc Horváth, *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái, 1931-1940, op. cit.*, p. 143-158.

146 Informații privind adunările generale ale PNM: Béla György, *op. cit.*. Textul de bază al disertației la doctorat le tratează și în ordine cronologică.

147 Dărilor de seamă și documentele adunărilor generale au fost publicate sistematic de: *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület... közgyűlésének jegyzőkönyve 1870-1943 [Procesul-verbal al adunării generale a Eparhiei Ev. Ref. din Transilvania]* [anual, în succesiunea adunărilor generale]; *Az Erdélyi Református Egyházkerület igazgatótanácsának jelentése 1900-1942 [Raportul Consiliului de Administrație al Eparhiei Reformate a Transilvaniei 1900-1942]*, Cluj, Gombos [anual]; *Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának jelentése az... évi... státusgyűlés alkalmából. 1884-1931 [Raport al Consiliului Director al Statusului Romano-Catolic al Transilvaniei cu ocazia ședinței de statut din... 1884-1931]*, Cluj, Gombos; *Az Erdélyi Katolikus Statusnak... Kolozsvárt tartott gyűléséről vezetett jegyzőkönyv [Proces-verbal al ședinței Statusului Catholic al Transilvaniei... ținută la Cluj]*, Cluj, Róm. Kath. Lyc. Ny., 1883-1942.

148 Radical-liberalul în spirit Ernő Ligeti scrie despre el: „Mandatul pe care și l-a asumat a fost ingrat, pentru că oamenii sunt atrași doar de succesele vizibile, zgomotoase, iar din pricina atitudinii Partidului Maghiar, care în marile chestiuni de principiu nu cunoștea compromisul, la asta nu s-a putut aștepta. [...] Retrăgându-se într-o modestie de-a dreptul neliniștitoare, cel din exterior își făcea impresii superficiale despre el, apărându-i ca unul care când nu era „suficient de puternic”, când ca unul care nu avea în politică principii suficiente de suplă și flexibile [...] György Bethlen a fost cel mult intransigent, încăpățânat, dar în comportamentul său se ascundea multă forță, iar consecvența de fier a principiilor sale justifica direcția corectă. Din perspectiva celor 22 de ani, cine ar fi fost un lider mai potrivit nu doar pentru a obține rezultate în relație cu Bucureștiul, ci și pentru a ține mai bine partidul laolaltă? [...] Au existat, desigur, greșeli tactice și erori organice în mișcarea partidelor minoritare. Să fi fost oare posibil ca și György Bethlen să fi fost conștient de valoarea adevărului conținut de criticile care-i dojeneau pe aceștia? Nu o dată l-am găsit zbuciumându-se, frământându-se, ros de dileme, prizonier al propriului său partid, cu nervii uzați. [...] György Bethlen nu poate fi considerat răspunzător pentru deficiențele organizării de partid, iar pentru lipsa, la el, a unor virtuți, nu i se poate pune în umbră acea virtute strălucitoare al cărei reprezentant a fost Bethlen: conștiința morală și caracterul.” Ernő Ligeti, *op. cit.*, p. 141.

specifice de rol și identitate ale intelectualilor maghiari din Transilvania.¹⁴⁹ În fața atmosferei politice antiminoritare în creștere din anii 1930, în prim-plan au trecut relațiile interne ale societății maghiare și modalitățile de a le schimba. Alături de acestea, au apărut și conflicte de natură clar ideologică. (De exemplu, rivalitatea dintre *Erdélyi Helikon* și *Korunk*, dezbaterile lui Károly Kós și Gábor Gaál despre „ideea transilvană”, polemica lui Sándor Kacsó și István Sulyok despre Războiul Civil Spaniol.) S-a încercat tratarea acestora în cadrul unor conferințe cu caracter ocazional, la întâlnirile de scriitori organizate anual la Brâncovenești (*Marosvécs*) de publicația *Erdélyi Helikon* și – sub semnul solidarității naționale și generaționale – la Întâlnirea de la Târgu Mureș (*Vásárhelyi Találkozó*) (1937).¹⁵⁰

Instituțiile autoorganizării interne au vegheat, în noua situație de după schimbarea puterii statale, la păstrarea identității de sine și a pozițiilor sociale ale maghiarilor din România. În plus, elementele instituționalismului maghiar, îndeplinindu-și rolul integrator, acceptând PNM ca reprezentare, au întărit stabilitatea internă a comunității politice independente.

149 Cele mai importante dezbateri: dezbaterile din revista *Napkelet* din anul 1920 despre literatura maghiară din Transilvania; dezbateri despre gândirea transilvăneană / transilvanism; dezbaterile privind apărarea lui Ady de către Sándor Makkai; dezbaterile declanșate de studiul *Irodalmi skizma* („Schisma literară”) a lui László Ravasz despre unitatea literaturii maghiare; „Profesiune de credință și acceptare”: confruntarea cu destinul existenței minoritare; dezbaterile revistelor *Korunk* și *Erdélyi Helikon*: punctele de vedere ale criticii literare marxist-leniniste și răspunsurile civice date acestora; dezbaterile din 1930 inițiate de *Erdélyi Helikon* despre vocația creatorilor maghiari tineri; dezbaterile în jurul lucrării *Magunk revíziója* („Propria-ne revizuire”) a lui Sándor Makkai; dezbaterile Viață și literatură din 1932 despre prelucrarea literară a vieții de zi cu zi a maghiarilor transilvăneni; dezbaterile *Ordinului Scriitoricesc Maghiar Transilvănean* despre politica editorială a *Erdélyi Szépművés Céh*; dezbaterile în jurul studiului *Nem lehet* („Nu se poate”) al lui Sándor Makkai despre condiția degradantă a situației de minoritar; dezbaterile din perioada 1935-1938 privind organizarea Întâlnirii de la Târgu Mureș (*Vásárhelyi Találkozó*) și hotărârile luate acolo; dezbaterile studiului de critică a idealurilor transilvaniste *Jelszó és mítosz* („Deviză și mit”) de Ferenc Szemlér. Cu o bibliografie detaliată, vezi Béla Pomogáts, *Viták áramában. Bevezetés helyett [În fluxul dezbaterilor. În loc de introducere]*, în *Jelszó és mítosz [Deviză și mit]*, Târgu Mureș, Mentor, 2003, p. 5-14; Béla Pomogáts, *Magyar irodalom Erdélyben (1918-1944). II. Irodalmi dokumentumok. [Literatura maghiară în Transilvania (1918-1944), II. Documente literare]*, Miercurea Ciuc, Pallas-Akadémia, 2008, p. 655.

150 Sz. Ferenc Horváth, *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái, 1931-1940*, op. cit., p. 177-180.

DESPRE INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

INSTITUTUL PENTRU STUDIAREA PROBLEMELOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE (ISPMN) funcționează ca instituție publică și ca personalitate juridică în subordinea Guvernului și sub coordonarea Departamentului pentru Relații Interetnice. Sediul Institutului este în municipiul Cluj-Napoca.

Scop și activități de bază

Studierea și cercetarea inter- și pluridisciplinară a păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, studiarea aspectelor sociologice, istorice, culturale, lingvistice, religioase sau de altă natură ale minorităților naționale și ale altor comunități etnice din România.

Direcții principale de cercetare

Schimbare de abordare în România, în domeniul politicilor față de minoritățile naționale: analiza politico-instituțională a istoriei recente;
Dinamica etno-demografică a minorităților din România;
Revitalizare etnică sau asimilare? Identități în tranziție, analiza transformărilor identitare la minoritățile etnice din România;
Analiza rolului jucat de etnicitate în dinamica stratificării sociale din România;
Patrimoniul cultural instituțional al minorităților din România;
Patternuri ale segregării etnice;
Bilingvismul: modalități de producere, atitudini și politici publice;
Noi imigranți în România: modele de încorporare și integrare.

ABOUT THE ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES

The ROMANIAN INSTITUTE FOR RESEARCH ON NATIONAL MINORITIES (RIRNM) is a legally constituted public entity under the authority of the Romanian Government. It is based in Cluj-Napoca.

Aim

The inter- and multidisciplinary study and research of the preservation, development and expression of ethnic identity, as well as social, historic, cultural, linguistic, religious or other aspects of national minorities and of other ethnic communities in Romania.

Major research areas

Changing policies regarding national minorities in Romania: political and institutional analyses of recent history;
Ethno-demographic dynamics of minorities in Romania;
Identities in transition – ethnic enlivening or assimilation? (analysis of transformations in the identity of national minorities from Romania);
Analysis of the role of ethnicity in the social stratification dynamics in Romania;
The institutional cultural heritage of minorities in Romania;
Ethnic segregation patterns;
Bilingualism: ways of generating bilingualism, public attitudes and policies;
Recent immigrants to Romania: patterns of social and economic integration.

A NEMZETI KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZETRŐL

A kolozsvári székhelyű, jogi személyként működő NEMZETI KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET (NKI) a Román Kormány hatáskörébe tartozó közintézmény.

Célok

A romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitásmegőrzésének, -változásainak, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvészeti, vallásos és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása.

Főbb kutatási irányvonalak

A romániai kisebbségpolitikában történő változások elemzése: jelenkortörténetre vonatkozó intézménypolitikai elemzések;
A romániai kisebbségek népességedemográfiai jellemzői;
Átmeneti identitások – etnikai revitalizálás vagy asszimiláció? (a romániai kisebbségek identitásában végbemenő változások elemzése);
Az etnicitás szerepe a társadalmi rétegződésben;
A romániai nemzeti kisebbségek kulturális öröksége;
Az etnikai szegregáció modelljei;
A kétnyelvűség módozatai, az ehhez kapcsolódó attitűdök és közpolitikák;
Új bevándorlók Romániában: társadalmi és gazdasági beilleszkedési modellek.

Au apărut/Previous issues/Megjelent:

■ Nr. 1

Kiss Tamás – Csata István: *Evoluția populației maghiare din România. Rezultate și probleme metodologice. Evolution of the Hungarian Population from Romania. Results and Methodological Problems*

■ Nr. 2

Veres Valér: *Analiza comparată a identității minorităților maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése.*

■ Nr. 3

Fosztó László: *Bibliografie cu studiile și reprezentările despre romii din România – cu accentul pe perioada 1990–2007*

■ Nr. 4

Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România*

■ Nr. 5

Székely István Gergő: *Soluții instituționale speciale pentru reprezentarea parlamentară a minorităților naționale*

■ Nr. 6

Toma Stefánia: *Roma/Gypsies and Education in a Multi-ethnic Community in Romania*

■ Nr. 7

Marjoke Oosterom: *Raising your Voice: Interaction Processes between Roma and Local Authorities in Rural Romania*

■ Nr. 8

Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*

■ Nr. 9

Rudolf Gräf: *Palatele țigănești. Arhitectură și cultură*

■ Nr. 10

Tódor Erika Mária: *Analytical aspects of institutional bilingualism. Reperele analitice ale bilingvismului instituțional*

■ Nr. 11

Székely István Gergő: *The representation of national minorities in the local councils – an evaluation of Romanian electoral legislation in light of the results of the 2004 and 2008 local elections.*

Reprezentarea minorităților naționale la nivel local – O evaluare a legislației electorale românești pe baza rezultatelor alegerilor locale din 2004 și 2008

■ Nr. 12

Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *Erdélyi magyar fiatalok 2008. Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól. Összehasonlító gyorsjelentés. Tinerii maghiari din Transilvania 2008. Anchetă sociologică despre starea socială și așteptările tinerilor maghiari din Transilvania. Dimensiuni comparative*

■ Nr. 13

Yaron Matras: *Viitorul limbii romani: către o politică a pluralismului lingvistic*

■ Nr. 14

Sorin Gog: *Cemeteries and dying in a multi-religious and multi-ethnic village of the Danube Delta*

■ Nr. 15

Irina Culic: *Dual Citizenship Policies in Central and Eastern Europe*

■ Nr. 16

Mohácsék Magdolna: *Analiza finanțării alocate organizațiilor minorităților naționale*

■ Nr. 17

Gidó Attila: *On Transylvanian Jews. An Outline of a Common History*

■ Nr. 18

Kozák Gyula: *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance*

■ Nr. 19

Iulia Hossu: *Strategii de supraviețuire într-o comunitate de romi. Studiu de caz. Comunitatea „Digului”, Orăștie, județul Hunedoara*

■ Nr. 20

Székely István Gergő: *Reprezentarea politică a minorităților naționale în România. The political representation of national minorities in Romania*

■ Nr. 21

Peti Lehel: *Câteva elemente ale schimbării perspectivei religioase: secularizarea, transnaționalismul și adoptarea sectelor în satele de ceangăi din Moldova. Transnational Ways of Life, Secularization and Sects. Interpreting Novel Religious Phenomena of the Moldavian Csángó Villages*

■ Nr. 22

Sergiu Constantin: *Tirolul de Sud – un model de autonomie și conviețuire?*

- Nr. 23
Jakab Albert Zsolt: *Organizarea memoriei colective în Cluj-Napoca după 1989*
The Organization of Collective Memory by Romanians and Hungarians in Cluj-Napoca after 1989
- Nr. 24
Peti Lehel: *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca – în contextul interferențelor religioase și etnice*
The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences
- Nr. 25
Könczei Csongor: *De la Kodoba la Codoba. Despre schimbarea identității etnice secundare într-o familie de muzicanți romi dintr-un sat din Câmpia Transilvaniei*
Hogyan lett a Kodobából Codoba? „Másodlagos” identitásváltások egy mezőségi cigány-muzsikusz családnál
- Nr. 26
Marius Lazăr: *Semantică socială și etnicitate. O tipologie a modurilor de identitare discursive în România*
- Nr. 27
Horváth István (coord.) – Veress Ilka – Vitos Katalin: *Közgazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megyeszintű intézményeiben*
Utilizarea limbii maghiare în administrația publică locală și în instituțiile deconcentrate din județul Harghita
- Nr. 28
Sarău Gheorghe: *Bibliografie selectivă privind rromii (1990 - 2009)*
- Nr. 29
Livia Popescu, Cristina Raț, Adina Rebeleanu: *„Nu se face discriminare!” ...doar accesul este inegal. Dificultăți în utilizarea serviciilor de sănătate de către populația romă din România/ „No discrimination!” Just unequal access... Barriers in the use of health-care services among the Romanian Roma*
- Nr. 30
Kiss Tamás – Veress Ilka: *Minorități din România: dinamici demografice și identitare*
- Nr. 31
Sólyom Zsuzsa: *Ancheta sociologică – Coeziune socială și climat interetnic în România, octombrie – noiembrie 2008*
- Nr. 32
Könczei Csongor: *Művészeti szakoktatás avagy műkedvelő hagyományörzés? Helyzetkép a romániai magyar iskolai néptáncoktatásról*
- Nr. 33
Veress Ilka: *Strategiile de reproducere culturală ale minorității armenie din România*
- Nr. 34
Kiss Dénes: *Sistemul instituțional al minorităților etnice din România*
- Nr. 35
Gidó Attila – Sólyom Zsuzsa: *Kolozsvár, Nagykároly és Nagyvárad zsidó túlélői. A Zsidó Világkongresszus 1946-os észak-erdélyi felmérése*
The surviving Jewish inhabitants of Cluj, Carei and Oradea. The survey of the World Jewish Congress in 1946
- Nr. 36
Marin Timeea Elena: *„We are Gypsies, not Roma”. Ethnic Identity Constructions and Ethnic Stereotypes – an example from a Gypsy Community in Central Romania*
- Nr. 37
Kiss Dénes: *Romániai magyar nonprofit szervezetek – 2009–2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése*
- Nr. 38
Lazăr Andreea: *O cartografie a concepțiilor „populare” despre apartenența națională în statele membre ale Uniunii Europene*
- Nr. 39
Gidó Attila: *School Market and the Educational Institutions in Transylvania, Partium and Banat between 1919 and 1948*
- Nr. 40
Horváth István: *Romania and Moldova, Migration mid-19th Century to Present, with Special Focus on Minorities Migration/Migrația din România și Republica Moldova de la mijlocul secolului XIX până în prezent, cu accent pe migrația minorităților*
- Nr. 41
Plainer Zsuzsa: *WHAT TO GIVE IN RETURN? Suspicion in a Roma shantytown from Romania*
- Nr. 42
Sorbán Angella: *Kisebbség – társadalomszerkezet – kétnyelvűség*
- Nr. 43
Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés*
- Nr. 44
Plainer Zsuzsa: *Controlul presei locale orădene în primii ani ai sistemului ceaușist. Descriere generală și aspecte minoritare*
- Nr. 45
Remus Gabriel Anghel: *Migrația croaților din România. Între migrație etnică și migrație de muncă*

- Nr. 46
Gheorghe Sarău: *Istoricul studiului limbii romani și al școlarizării rromilor în România (1990–2012)*
- Nr. 47
Könczei Csongor – Sárkány Mihály – Vincze Enikő:
Etnicitate și economie
- Nr. 48
Csósz László – Gidó Attila: *Excluși și exploațați. Munca obligatorie a evreilor din România și Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*
- Nr. 49
Adriana Cupcea: *Construcția identitară la comunitățile turcă și tătară din Dobrogea*
- Nr. 50
Kiss Tamás – Barna Gergő: *Erdélyi magyarok a magyarországi és a români politikai térben*
- Nr. 51
Benedek József – Török Ibolya – Máthé Csongor:
Dimensiunea regională a societății, diversitatea etnoculturală și organizarea administrativ-teritorială în România
- Nr. 52
Kiss Tamás: *Analysis on Existing Migratory Data Production Systems and Major Data Sources in Romania*
- Nr. 53
Kiss Tamás – Barna Gergő: *Maghiarii din Transilvania în spațiul politic maghiar și românesc*
- Nr. 54
Bakk Miklós: *Regionalism asimetric și administrație publică*
- Nr. 55
Plainer Zsuzsa: *Audit Culture and the Making of a "Gypsy School": Financing Policies, Curricula, Testing and Educational Inequalities in a Romanian Town*
- Nr. 56
Peti Lehel: *Schimbări în agricultura rurală într-o localitate din Transilvania/The changes of rural farming in a Transylvanian settlement*
- Nr. 57
Peti Lehel: *Strategii de subzistență într-o localitate de lângă Târnava Mică/Subsistence strategies in a settlement situated along the Kis-Küküllő (Târnava Mică) River*
- Nr. 58
Adriana Cupcea: *Turc, tătar sau turco-tătar. Probleme ale identității la turcii și tătarii din Dobrogea, în perioada postcomunistă/Turk, Tatar, Or Turko-Tatar. Challenges to the Identities of Dobruja Turks and Tatars in Post-communism*
- Nr. 59
Győri Tamás: *Románul (a)vagy magyarul gondolkodni? Gondolkodási struktúrák elemzése a székely zászló-vitáról közölt publicisztikák alapján*
- Nr. 60
Plainer Zsuzsa: *'When Someone Came and Started to Sing, the Others Sang Too, Accompanying Him on the Violin' – Living and Working Conditions in the Onetime Roma Colony in Oradea and Its Liquidation in the 1970s*
- Nr. 61
Gheorghe Sarău: *Lucrări publicate și activități întreprinse de Gheorghe Sarău în perioada 1980–2015*
- Nr. 62
Kádár Edit: *A magyar nyelv tantárgy tartalma és oktatása a români oktatásszabályozási keretben*
- Nr. 63
Adriana Cupcea: *Asserting ethnicity: the Tatars from Dobruja (Romania)*
- Nr. 64
Gheorghe Sarău: *BIBLIOGRAFIE RROMĂ (Reviste și ziare)*
- Nr. 65
Kiss Tamás – Veress Ilka: *Minorități din România. Recensământ 2011 - procese demografice*
- Nr. 66
Iulia-Elena Hossu (ed.): *Rapoarte de cercetare*
- Nr. 67
Plainer Zsuzsa: *Scientific Accounts on the Memory of Communism for Minority Hungarians in Romania*
- Nr. 68
Horváth István – Csata Zsombor – Székely István Gergő:
Utilizarea limbii materne la nivelul unităților administrative locale. Estimare costuri
- Nr. 69
Adriana Cupcea – István Horváth: *Între oportunități politice și oscilații ideologice. Limba tătară din Dobrogea*
- Nr. 70
Könczei Csongor: *A kolozsvári Csikay György primás portréja a korabeli magyar sajtóban*
- Nr. 71
Daniel Iftene: *Reprezentări ale minorităților etnice în filmul românesc de ficțiune de după 1990*